

МАТЕРИАЛИ
XVI МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ

ACHIEVEMENT OF HIGH SCHOOL -
2020

15 - 22 November, 2020

Volume 7

История

Закон

Икономики

Политология

София
«Бял ГРАД-БГ ОДД»
2020

То публикува «Бял ГРАД-БГ» ООД, Република България,
гр.София, район «Триадица», бул.« Витоша» №4, ет.5

Редактор: Милко Тодоров Петков

Мениджър: Надя Атанасова Александрова

Технически работник: Татяна Стефанова Тодорова

Материали за XVI международна научна практична конференция,
Achievement of high school - 2020, 15 - 22 November, 2020 История. Закон.
Икономика. Политология : София.« Бял ГРАД-БГ » - 96 с.

За ученици, работници на проучвания.

Цена 10 BGLV

ISSN 1561-6908

© Колектив на автори, 2020

© «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2020

ИКОНОМИКИ

Икономическата теория

**А.Ш. Кажикенова, Д.Б. Алибиев, Р.А. Оразбекова,
А.С. Смаилова, Л. Насырова**

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

APPLICATION OF A DERIVATIVE IN ECONOMIC PROBLEMS

Recall that the increment of the function $y=f(x)$ is the difference $\Delta y = f(x + \Delta x) - f(x)$, where Δx the increment of the argument x .

The limit of the ratio of the increment of the function to the increment of the argument for an arbitrary zero trend is called the derivative of the function $y = f(x)$ at x and is denoted by one of the following symbols: y' , $f'(x)$. Thus, by definition: $f'(x) = \frac{dy}{dx}$.

$$\text{By definition: } y' = f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}.$$

If the limit specified in the formula exists, the function $f(x)$ is called differentiable at the point x , and the operation of finding the derivative y' differentiation.

The economic meaning of the derivative: the derivative of the volume of output by time is labor productivity at the point in time. On the other hand, the derivative expresses the marginal costs of production and characterizes approximately the additional costs of producing a unit of additional products. With a derivative, you can also determine marginal revenue, marginal revenue, marginal product, marginal utility, marginal productivity, as well as other marginal values.

If C is a constant number and $u=u(x)$, $v=v(x)$ some differentiable functions, then the following differentiation rules are valid:

$$1) (C)'=0;$$

2) $(x)' = 1$;

3) $(u \pm v)' = u' \pm v'$;

4) $(C u)' = C u'$

5) $(u v)' = u'v + uv'$;

6) $\left(\frac{u}{v}\right)' = \frac{u'v - uv'}{v^2} \quad (v \neq 0)$;

7) $\left(\frac{C}{v}\right)' = -\frac{Cv'}{v^2} \quad (v \neq 0)$;

8) if $y=f(u)$ and $u=\varphi(x)$, i. e. $y=f(\varphi(x))$ complex function, then:

$$y'_x = y'_u u'_x \text{ или } \frac{dy}{dx} = \frac{dy}{du} \cdot \frac{du}{dx};$$

9) If for the function $y = f(x)$ there exists an inverse differentiable function $x = g(y)$

and $\frac{dg}{dy} = g'(y) \neq 0$, then: $f'(x) = 1/g'(y)$.

The angle between the curves at the point of intersection is the angle between the tangents to the curves at this point.

For a research of economic processes and a solution of other applied tasks often use a concept of elasticity of function.

Definition. Elasticity of $E_x(y)$ function (s) is called the limit of the relation of relative increment of function at to relative increment of a variable x when $\Delta x \rightarrow 0$ $E_x(y) = \frac{x}{y} \cdot y'$.

Let us consider examples of the use of the derivative in solving problems with economic content.

Example 1. The relationship between the cost of production and the volume of output x is expressed by the function $y = 50x - 0,05x^3$. Determine the average and marginal costs in the volume of production of 10 units.

Solution. The function of average costs (per unit of output) is expressed by the ratio

$y_{med} = \frac{y}{x} = 50 - 0,05x^2$; when $x=10$ average costs (per unit of output) are equal to

$y_{med}(10) = 50 - 0,05 \cdot 10^2 = 45$. The marginal cost function is expressed by the derivative $y' = 50 - 0,15x^2$; when $x=10$ marginal costs will be $y'(10) = 50 - 0,15 \cdot 10^2 = 35$. If the average cost per unit of production is 45\$ the marginal costs, i.e. additional costs for the production of an additional unit of production at a given level of production (volume of output 10 units) are 35\$.

Example 2. The relationship between the unit cost of production y (thousand tenge) and output x (billion tenge) is expressed by the function $y = -0,5x + 80$. Find the elasticity of cost in the production of products equal to 60 million tenge.

Solution. According to formula $E_x(y) = \frac{x}{y} \cdot y'$, the elasticity of cost:

$$E_x(y) = \frac{x}{y} \cdot y' = \frac{-0,5x}{-0,5x + 80} = \frac{x}{x - 160}.$$

When $x=60$ $E_{x=60}(y) = -0,6$, if the output is equal to 60 million tenge, an increase of 1% will reduce the cost by 0,6%.

Example 3. The relationship between the cost of production and the volume of output x is expressed by the function $y = 80x - 0,03x^3$. Determine the average and marginal costs in the volume of production of 20 units.

Solution. The function of average costs (per unit of output) is expressed by the ratio $y_{med} = \frac{y}{x} = 80 - 0,03x^2$; when $x=20$ average costs (per unit of output) are equal to $y_{med}(20) = 80 - 0,03 \cdot 20^2 = 68$. The marginal cost function is expressed by the derivative $y' = 80 - 0,09x^2$; when $x=20$ marginal costs will be $y'(20) = 80 - 0,09 \cdot 20^2 = 44$. If the average cost per unit of production is 68\$ the marginal costs, i.e. additional costs for the production of an additional unit of production at a given level of production (volume of output 20 units) are 44\$.

Правителството регулиране на икономиката

Шакулова Б.К. магистрант Шарипова А.К. магистрант
Научный руководитель: Гиззатова А.И., доктор экономических наук,
доцент

Западно-Казахстанский университет имени М.Утемисова, г. Уральск

МАЛЫЙ БИЗНЕС КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

Статья посвящена малому бизнесу в РК и тому, как малый бизнес играет важную роль в поддержке процветания экономики.

Выделены такие роли малого бизнеса, как: стимулирование экономического роста; создание больше богатства среди населения; расширение возможности трудоустройства и сокращение безработицы в странах; открытие новых рынков; создание конкуренции среди местного рынка за счет этого улучшение качества товаров и услуг; и проблемы для малого бизнеса, как: переход от традиционных производственных платформ к системам с передовыми технологиями; столкновение с серьезными затратами связанные со стремлением стать поставщиками требовательных клиентов;

В статье рассматривается условия и элементы к развитию малого бизнеса в РФ, перечислены направления помощи страны для поддержания.

Ключевые слова: малый бизнес, экономического рост, новые рынки, конкуренция, передовые технологии.

Малый бизнес во всех развитых экономиках выступает как один из ведущих секторов, во многом определяющий и темпы экономического роста, и уровень занятости граждан, качество и структуру валового внутреннего продукта страны. Рост числа предприятий малого бизнеса и развитие его качественных показателей соответствует общепринятым в мире тенденциям к созданию гибкой дифференцированной экономической системы, смешению различных форм собственности и соответствующей им модели хозяйствования, в которой должен быть реализован сложнейший синтез конкурентного

рыночного саморегулирования и механизмов государственного регулирования крупного, среднего и малого бизнеса. Ось современных экономических систем, безусловно, крупный бизнес, а всё многообразие видов мелкого и среднего бизнеса - это неотъемлемая производная этой оси. [1]

Малый бизнес в Казахстане, как и в любых других странах с развитым рынком, играет большое значение в процессе формирования устойчивой рыночной структуры, и развития экономики в целом. Малый бизнес реализует целый ряд важнейших социально-экономических задач, это: создание новых рабочих мест, повышение уровня конкуренции, которое ведёт к снижению уровня безработицы и снижению цен. Можно отметить, что малый бизнес создает и развивает кредитование малого предпринимательства, побуждает снижение уровня процентных ставок по кредитам для бизнеса в целом и улучшению качества банковского обслуживания, сервиса. В условиях современной экономики страны малый бизнес способствует решению проблемы диверсификации экономики и освобождения её от сырьевой зависимости в стране. К ним следует отнести:

- близость к местным рынкам и гибкой приспособляемостью к потребностям своих клиентов;
- осуществление производства товаров в виде малых партий, что не может быть выгодно крупным предприятиям;
- отсутствием дополнительных звеньев управления и т.д.

По этим причинам правительства поощряют новые предприятия и проводят стратегию, направленную на развитие предпринимательских навыков с помощью программ обучения и ученичества. Однако малые предприятия сталкиваются с серьезными проблемами в стремлении стать поставщиками требовательных клиентов, в основном из-за высоких затрат, связанных с выходом на рынок. Таким образом, малым предприятиям важно использовать несколько инструментов, методов, подходов и методологий для поддержания контроля над своей деятельностью и для конкуренции как на национальном, так и на международном уровне.

Малый бизнес эффективен не только в потребительской сфере и сфере оказания услуг, но и как сообщество производителей, нужных крупным производствам конечной продукции, отдельных узлов и малых механизмов,

полуфабрикатов, комплектующих и других элементов, которые не выгодно выпускать крупным предприятиям. Всё это обуславливает использование комплексных подходов к характеристике места и роли малого бизнеса в экономических системах. В малом бизнесе скрыты немалые резервы, которые можно эффективно использовать в экономике Казахстана.

Возможности по эффективному функционированию малого бизнеса обусловлены его многочисленными преимуществами в сравнение с крупными бизнес-структурами. К ним следует отнести:

- близость к местным рынкам и гибкой приспособляемостью к потребностям своих клиентов;
- осуществление производства товаров в виде малых партий, что не может быть выгодно крупным предприятиям;
- отсутствием дополнительных звеньев управления и т.д.

Не секрет, что развитию малого бизнеса способствует имеющая место всё большая дифференциация и индивидуализация спроса в сферах производственного и личного потребления. Дело в том, что научно-технический прогресс значительно расширил границы возможностей для предпринимательства на дому. В настоящее время надомное, а практически, семейное предпринимательство включает более двухсот разных видов бизнеса. В этот перечень входит и традиционное надомное предпринимательство, и бытовой сервис, разные виды ремёсел, услуги в образовательной сфере и сфере бизнеса. Важно также заметить, что развитие малого бизнеса создаёт благоприятные условия для оздоровления экономической системы в виде развития конкурентной среды, создания дополнительных рабочих мест, более активного хода структурной перестройки экономики, расширения потребительского сектора. Развитие малого бизнеса ведёт к наполнению рынка товарами и услугами, роста уровня экспортного потенциала, улучшению использования местных сырьевых ресурсов запасов.[2]

Малое и среднее предпринимательство увеличивает не только валовой внутренний продукт (ВВП) страны, но и выполняет важнейшие социально-экономические функции: – интегрирование — объединение экономики в единое целое за счет быстрой реакции на изменения рыночных условий, поскольку сектор МСБ способно быстро удовлетворить небольшие объемы и

нестандартные потребности среды. Предприятия малого бизнеса способны оперативно заполнить отрасли и ниши рынка, в которых крупный бизнес является неэффективным. Например, к данным сферам относятся те предприятия, которые лично взаимодействуют с покупателем в соответствии с особенностями технологического процесса. Крупный бизнес ориентирован на массовое производство «обезличенной» продукции и услуг, следовательно, малые предприятия имеют значительные преимущества в отраслях с индивидуальным подходом [3].

– усиление конкуренции — данный эффект достигается благодаря копированию, освоению мелкомасштабного и специализированного рынка, а также сфер недоступных крупному производству. Кроме того, данная роль сдерживает монополизацию рынка крупными экономическими субъектами. К областям, в которых малый и средний бизнес не может конкурировать относятся лишь тяжелое машиностроение и энергетика.

– генерирование инновационной активности — данная функция достигается за счет быстрого внедрения инноваций в производство и управление. Например, малые предприятия США внедряют в 2,5 раза больше новшеств, чем крупный бизнес. Значительная роль малого и среднего бизнеса в прикладной науке и технологических нововведениях связана с углубленной специализацией научных разработок. Зачастую малые предприятия разрабатывают и коммерциализируют нововведения в отраслях, представляющихся крупному бизнесу либо как неперспективные, либо чрезмерно рискованные [4];

– создание рабочих мест и снижение социальной напряженности — государственные социальные программы направлены на сокращение уровня безработицы подтверждают, что рабочие места субъектов МСБ являются наименьшими среди прочих работодателей. Важную социальную функцию МСБ определяет привлечение в деятельность производства таких трудовых ресурсов, как пенсионеры, инвалиды, несовершеннолетние, многодетные матери и др. В современных условиях экономики большая часть работодателей не рассматривает данные категории граждан в роли полноценных работников, а малый бизнес не предъявляет жестких требований и ограничений в данном вопросе. [5]

В целом, на основе проведенного анализа можно сделать вывод, что основные показатели деятельности МСБ свидетельствуют о развитии малого

предпринимательства. В современных условиях хозяйствования именно малый и средний бизнес является мотором позитивных изменений по обеспечению замещения импортной продукции, услуг, производства инновационных товаров, и в целом важным инструментом оптимизации структуры экономики.

 **Литература:**

1. <https://www.ivoryresearch.com/library/dissertation-topics/dissertation-topics-on-small-businesses-in-2018/>

2. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-znachenie-malogo-biznesa-v-ekonomicheskoy-sisteme>

3. Кочесокова М. К. Роль и значение малого и среднего бизнеса в экономическом развитии / М. К. Кочесокова // International Journal of Innovative Technologies in Economy. — 2017. — № 7. — С. 60–64.

4. Полетаев В. Э. Бизнес в России: инновации и модернизационный проект: Монография / В. Э. Полетаев. — М.: ИНФРА-М, 2017. — 624 с.

5. <https://moluch.ru/archive/210/51512/>

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

СВОБОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ КАК ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ЛОКОМОТИВ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

В разрабатываемых сегодня в Республике Беларусь программе пятилетнего развития и целевом прогнозе на ближайшие три года в числе важнейших сегментов, которые должны получить новые импульсы развития в среднесрочной перспективе, обозначены и действующие в стране свободные экономические зоны (СЭЗ), количество резидентов в которых на начало осени 2020 года превысило 450 субъектов хозяйствования. О высоком потенциале СЭЗ говорит хотя бы тот факт, что уже «сегодня свободные экономические зоны формируют практически 17% объема промышленного производства, 20% прямых иностранных инвестиций и практически 20% экспорта страны» [1]. И есть все основания полагать, что в нынешних непростых условиях развития белорусской экономики именно СЭЗ могут и должны стать основным инвестиционным локомотивом, на базе которого мог бы развиваться инновационный, производственный и экспортный потенциал тех территорий, на которых они расположены. Тем более, что «у наших соседей формируются зоны с совершенно отличными условиями льготирования, функциями» [2]. Вот и в Беларуси сегодня надо продолжать активно развивать СЭЗ не только в плане совершенствования законодательства, земельных отношений и развития инфраструктуры, но и в отношении путей наращивания притока инвестиций и повышения экономической эффективности. Тем более, что определенный опыт в решении этих вопросов у белорусских СЭЗ уже накоплен. Достаточно сказать, что только в первом полугодии 2020 года число резидентов в свободных экономических зонах Беларуси приросло более чем 60 субъектами хозяйствования.

В частности, высокие темпы развития в текущем году демонстрирует СЭЗ «Минск», где на начало сентября 2020 года насчитывалось 118 компаний-резидентов, 69 из которых – с иностранными инвестициями и куда в первом полугодии из-за рубежа поступило более 118 миллионов долларов. При этом

«прямые иностранные инвестиции на чистой основе за январь-июнь составили почти \$70 млн, что на 76% больше по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. Ключевыми инвесторами выступили Швейцарская Конфедерация, Республика Кипр и Китайская Народная Республика» [3].

Такой приток инвестиций весьма положительно отразился на объеме экспорта резидентов СЭЗ, который за первую половину 2020 года вплотную приблизился к 560 миллионам долларов. Основную его часть составили электронные изделия и компоненты, медицинское оборудование, кабельная продукция, металлоконструкции, авто- и электротранспорт, железнодорожные и трамвайные вагоны, части и оборудование для автомобилей, электрооборудование пассажирских вагонов. Надо полагать, что ассортимент экспортных позиций столичной СЭЗ в ближайшей перспективе будет только расширяться, так как здесь сейчас реализуется целый ряд значимых инвестиционных проектов. В их числе – производство регулирующей арматуры для нефтехимической промышленности, инновационного высокотехнологичного оборудования и систем фильтрации воздуха, специальных лакокрасочных материалов для дорожной разметки, электрооборудования пассажирских вагонов локомотивной тяги, бумажной упаковки, а также сборка конструкций и изделий из черных и цветных металлов. Каждый из этих проектов уже позволяет открывать в СЭЗ новые рабочие места. Достаточно сказать, что за шесть месяцев 2020 года здесь были приняты на работу 482 человека.

Факты показывают, что в СЭЗ “Минск” и во втором полугодии текущего года не собираются снижать темпов развития. Так, в октябре здесь был зарегистрирован уже 14-й в 2020 году резидент. (За весь 2019 год таковых было 17!). Это – компания “БАЗИСПРО-ГРУПП”, в намерения которой входит реализация инвестиционного проекта «по производству алюминиевой дистанционной рамки для светопрозрачных ограждающих конструкций» [4], потребителями которой станут не только белорусские строительные компании, но также из стран ближнего зарубежья. Ведь изготовленные с использованием алюминиевой рамки ограждения сегодня широко применяются при строительстве современных зданий.

Весьма перспективным представляется также инвестиционный проект компании “ИнКата” по созданию в столичной СЭЗ научно-технологического

парка для оказания услуг технологическим стартапам. Для его успешной реализации в районе поселка Привольный Минской области будут построены быстровозводимые пневмокаркасные здания, в которых «разместятся конструкторское бюро, исследовательский инженерный (R&D) центр и центр прототипирования. Будут выделены офисы для производственных консультантов, инвесторов и бизнес-менторов» [5]. Это позволит актуализировать в СЭЗ “Минск” развитие инновационного предпринимательства в таких областях науки и техники, как нанотехнологии, микроэлектроника, аэрокосмические технологии, силовая электроника, робототехника, чтобы за счет дополнительных конкурентных преимуществ помочь резидентам этого научно-технологического парка в конечном итоге успешно выходить на международный рынок.

Интересным в плане инвестиционного взаимодействия может получиться сотрудничество столичной СЭЗ с Европейским банком реконструкции и развития. В июне 2020 года стало известно о намерении этой международной финансовой структуры выделить кредит в объеме без малого 15 миллионов евро «на строительство подстанции “Черкасы” для электроснабжения свободной экономической зоны “Минск”» [6]. Ожидается, что этот кредит будет привлечен в 2020-2022 годах сроком на 15 лет.

Литература

1. Более 60 резидентов зарегистрировано в СЭЗ Беларуси в I полугодии [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/bolee-60-rezidentov-zaregistrovano-v-sez-belarusi-v-i-polugodii-405375-2020/>
2. СЭЗ должны стать основным инвестиционным локомотивом – Никитина // [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/sez-dolzny-stat-osnovnym-investitsionnym-lokomotivom-nikitina-405379-2020/>
3. Свыше \$118 млн инвестиций поступило в I полугодии в СЭЗ “Минск” из-за рубежа [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/regions/view/svyshe-118-mln-investitsij-postupilo-v-i-polugodii-v-sez-minsk-iz-za-rubezha-406018-2020/>
4. Новый резидент СЭЗ “Минск” построит завод по производству изделий из алюминия [Электронный ресурс]. – 2020. – URL:

<https://www.belta.by/regions/view/novyj-rezident-sez-minsk-postroit-zavod-po-proizvodstvu-izdelij-iz-aljuminija-411877-2020/>

5. Научно-технологический парк в помощь стартапам построят на территории СЭЗ “Минск” [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/regions/view/nauchno-tehnologicheskiy-park-v-pomosch-startapam-postrojat-na-territorii-sez-minsk-411305-2020/>

6. Беларусь хочет привлечь от ЕБРР 14,11 млн евро на строительство подстанции для СЭЗ “Минск” [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-hochet-privlech-ot-ebrr-1411-mln-evro-na-stroitelstvo-podstantsii-dlja-sez-minsk-394602-2020/>

Банките и банковата система

Нурмаганбетова Бегзат Кошеровна

«Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.к.

Капанова Шолпан Аманжоловна

«Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

Сейітжағыпарова Шынар Жәнібекқызы

«Қаржы» кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы

ПОЧТА-ЖИНАҚ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҰЙЫМДЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ НЫСАНЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Почта-жинақ жүйесі, өз мәні бойынша елдің қаржы тетігінің консервативтік бөлігі бола отырып, өзінің күнделікті жұмысында бір жағынан өз қаражатын жоспарлауға және екінші жағынан почта - жинақ жүйесі арқылы сенімді әлеуметтік бағдарланған серіктес бейнесін бекітуге қоғамда жауапты тәсілді қалыптастыруға ықпал ететін іргелі идеологиялық негіздерге сүйенуі тиіс. Бұл үшін осы тәсілді және іскерлік бейнені қалыптастыруға ықпал ететін ағартушылық шаралар кешені қажет.

Ұлттық почта-жинақ инфрақұрылымын (жүйесін) құру кезінде оның ұйымдық-құқықтық нысанын, ішкі корпоративтік байланыстар жүйесін және олардың бизнес өзара іс-қимылының тетіктерін айқындау маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Несие жүйесінің қалыптасқан координаттарындағы почта-жинақ жүйесінің орны мен рөлін анықтау маңызды болып табылады.

Ерекше функционалдық және болжамды ерекше инфрақұрылымдық және құқықтық мәртебелер мемлекеттік билік органдарынан жаңа инфрақұрылымдық бірлікті елдің қаржы тетігіне үйлесімді біріктіру үшін елеулі қайта құруды жүзеге асыруды талап етеді. Қаржы саласындағы мемлекет активтерінің көптігі мен әртүрлілігі, оларды басқарудың бірыңғай саясатының болмауы және оларды болашақ жекешелендірудің айқын емес тетігі ұлттық экономиканың түйінді секторын жоғалтуға әкеп соғуы мүмкін.

Шын мәнінде, «Қазпочта» акционерлік қоғамы мен «Forte Bank» акционерлік қоғамының функционал біріктіріледі. Почта-жинақ жүйесін

қалыптастыру және оның ұйымдық-құқықтық нысанын айқындау кезінде автор шетелдік тәжірибеге жүгінеді.

Почта және почта-жинақ жүйелерінің жылдық талдамалы есептері негізінде талдамалық зерттеу жүргізеді және алынған нәтижелерді түрінде шығарады.

1-кестеден көріп отырғанымыздай еншілес банктер почта-жинақ жүйелері бар банк капиталы қатысуының басым нысаны болып табылады. 2/3 қаржы қызметтері почта-жинақ жүйелерінің меншігіндегі банк бөлімшелері арқылы көрсетіледі. Почта-жинақ жүйелерінің ұйымдық-құқықтық нысандарын талдаудан почта-жинақ жүйелерінің басым көпшілігінде Жапония сияқты топ немесе холдинг түрінде басқару құрылымы бар екенін көруге болады-Japan Post Holdings Co., Ltd., 15 почта-жинақ жүйесінің 12 дәл осындай ұйымдық-құқықтық нысаны бар. Талдау үшін ұсынылған 15 почта-жинақ жүйесінің 73% (немесе 11) мемлекеттік билік органдарының толық меншігінде болады.

Осылайша, холдингтік құрылым почта-жинақ жүйелерін басқарудың басым нысаны болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Кесте 1- Почта-жинақ жүйелері және олардың ұйымдық-құқықтық нысаны

Мемлекеттер	Ұйымдастыру құқықтық нысаны	Почта-жинақ жүйелері	Меншік иесі
Қазақстан	«Қазпочта» АҚ	Бар	100 % мемлекетке тиесілі
Жапония	Japan Post Holdings Co., Ltd.	Бар	100 % мемлекетке тиесілі (жекешелендіру бағдарламасы қабылданды, сату 66%)
Қытай	China Post Group	Бар	100 % мемлекетке тиесілі
Жаңа Зеландия	New Zealand Post Group	Бар	100 % мемлекетке тиесілі
Чехия	ČESKÁ POŠTA	Бар*	100 % мемлекетке тиесілі

Польша	Poczta Polska Group	Бар	100 % мемлекетке тиесілі
Австрия	Austrian Post Group	Бар	52,8 % мемлекетке тиесілі
Бельгия	bpost group Belgium	Бар	50,01% мемлекетке тиесілі
Швейцария	Swiss Post Group	Бар**	100 % мемлекетке тиесілі
Франция	Le Groupe La Poste	Бар	73,68 % мемлекетке тиесілі
Германия	Deutsche Post AG (Group)	Бар	25 % мемлекетке тиесілі (блоктау пакеті)
Италия	Gruppo Poste Italiane	Бар	100 % мемлекетке тиесілі
Дания	Post Danmark A/S (PostNord Group)	Бар***	100 % мемлекетке тиесілі
Норвегия	Posten Norge AS (GroupShare)	Бар****	100 % мемлекетке тиесілі
Бразилия	Brazilian Post (Correios)	Бар	100 % мемлекетке тиесілі
* «ČESKÁ POŠTA» 2017 жылдан бастап жеке банктік лицензия алып, басқа банктерге өз желісін жалға бере отырып, қаржылық операциялардың шектеулі шеңберін көрсетеді, ** кепілдік салымдар бойынша мемлекеттер, *** Post Danmark A/S Danske Bank-пен шарттық негізде белсенді ынтымақтасады, Danske Bank салымдар бойынша мемлекеттің кепілдіктері бар, **** Норвегия үкіметі жеке жинақ ақшалар мен зейнетақы жинақтарына арналған ережелер мен ынталандырулар тұрақты түрде қайта қаралып, арнайы заңдармен жетілдірілетін болады деп жариялады.			
Е с к е р т у- Интернет ресурстары арқылы авторлармен құрастырылған			

Почта-жинақ жүйелері, жинақ банктері немесе жинақ кассалары жеке банктерге қарағанда пайданы барынша көбейту мақсатын өз алдына формальды түрде қоя алмайды. Қазіргі банк ісінде банктерді әлеуметтендіру сияқты термин қолданбайды. Қазіргі заманғы банктер «табиғи рентаны тиімді қайта бөлу» үшін машиналарға айналады, бірақ жинақ технологиялары негізінде «өнеркәсіптік және әлеуметтік жасампаздықтың» несиелік машиналарына емес.

Кейде әлеуметтендіру ұғымы қазіргі заманғы банкирлерде «араласуды» - «біз қайырымдылық қоры емеспіз», «біз коммерциялық ұйымдармыз», «пайда алу бәрінен жоғары» деген ұғымдармен алмасқан.

Сонымен қатар, қоғам қаржылық сауаттылықты және банк қоғамдастығымен әріптестік қарым-қатынастардың сенімділігін қажет етеді. Банктер қоғамның әлеуметтік мәселерінің жағына қарай өрістеуі тиіс. Қоғамда банктік әлеуметтік транзакция - пайда немесе пайда алуға қарағанда, қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған банк операциялары (мысалы - тегін агенттік немесе төлем функциялары) қажеттілігі туындап отыр. Почта-жинақ жүйесі шеңберінде почта қызметтері мен қаржы операцияларының әлеуметтік негіздерін ілгерілету қажет.

Әлеуметтену ұғымын анықтау-бұл адамның белгілі бір білім жүйелерін, нормалар мен құндылықтарды меңгеру және меңгеру үдерісі, оған қоғамның толық құқылы мүшесі ретінде жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Бұл анықтаманы бір медальдің екі жағынан түсіндіруге болады. Банктер бір жағынан өзінің технологияларын, білімі мен инфрақұрылымын қоғамның пайдасына өрістетуі тиіс, клиенттермен әріптестік қарым-қатынасты дамыта отырып, әлеуметтің қаржылық сауаттылығы мен жауапкершілігін арттыруға көмектесуі тиіс, ал екінші жағынан клиенттер-индивидтер өзінің ағымдағы қаржы проблемалары мен мәселелерін шешу кезінде серіктес банкін және оның қызметтерін таңдауға барынша жауапкершілікпен және ұтымды жақындауы тиіс. Сонымен қатар, әлеуметтендіру денсаулық сақтау, білім беру және экологияға тарала отырып, тек қаржы саласымен шектелмеуі мүмкін.

Шетелдік почта-жинақ жүйелерінің үздік тәжірибелері олардың өз қызметінде әлеуметтік құрамдас бөлікке ерекше назар аударатыны туралы айтады.

Мысалы, бүгінгі күні почта байланысы перспективалы, серпінді дамып келе жатқан және ең Әлеуметтік маңызды салалардың бірі болып табылатын «Қазпочта» АҚ еліміздің ең қиын аудандарын қамтитын кең желісі бар. Почта әрқашан пайдаланды және әлі күнге дейін ел халқының, әсіресе көптеген кенттерде, ауылдарда ақпараттық орталық почта бөлімшесі болып табылатын ауылдық жерлерде сенім білдіреді. Почта саласын өзінің кең «халықтық өкілеттілігін» қайтару-почта операторының басшылығы үшін таяу болашақтағы стратегиялық міндеттердің бірі [1].

«Қазпочта» АҚ-да ауылдық жерлерде почта-қаржылық қызметтерді дамытуға ерекше назар аударады, өйткені «электрондық үкімет» қызметтерінің қарқынды енгізілуіне қарай ауылдық почта бөлімшелерінің интернет-пайдаланушылары санының өсуінен болады. Ауылдық жерлерде почта - қаржы секторының одан әрі дамуына қарай, оның кез келген тұрғыны «физикалық» жөнелтуді жібере алады немесе ала алады, «электрондық үкімет» сервистерімен мәселені шеше алады, электрондық сауда порталы арқылы сатып алуға тапсырыс жасай алады. Сондай-ақ, оның көрсетілетін қызметтеріне қаржылық қызметтердің кең кешені болады. Бұл мемлекет ауылдық жерлердегі барлық қажетті қызметтерге кепілдік береді, бұл ішкі саясат үшін маңызды. Осылайша, мемлекеттің әлеуметтік миссиясы орындалуда – ауылдық аумақтардың халқы елдің ірі қалаларының тұрғындары сияқты мүмкіндіктер алады.

Әлеуметтік жауапкершілікті арттыру мақсатында «Қазпочта» АҚ-ы шалғай кенттер мен ауылдарға жетуге және сол жерде қызметтердің барлық спектрін көрсетуге қабілетті почта байланысының арнайы жылжымалы бөлімшелерін енгізді. Бұл алыс ауыл аймақтарындағы көптеген коммерциялық қаржы институттарының шектеулі қол жетімділігі жағдайында «Қазпочта» АҚ-ның маңызды әлеуметтік маңызын тағы да растайды. «Қазпочта» АҚ-ның тармақталған филиалдық желісінің арқасында байланыстың базалық және әмбебап құрылымы ғана емес, сонымен қатар халыққа, мысалы зейнетақы мен жәрдемақы төлеу бойынша мемлекеттік қызметтердің кең спектрін ұсынады. Почта бөлімшелерінен «электрондық үкімет» порталынан ресми басып шығарылған және расталған құжатты: анықтаманы, сұрау салуға жауапты, сот шешімін және т.б. алуға болады.

Ауылдық жерлерде әлеуметтік маңызы бар қызметтерді көрсетуді одан әрі жақсарту үшін «Қазпочта» АҚ – да «Мобильдік Postman» жобасы енгізілуде-көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыруға және жұмысын бақылауға, курьерлердің функционалдық мүмкіндіктерін кеңейтуге негізделеді. Жобаның басты міндеттерінің бірі әлеуметтік қорғалмаған және ауылдық жерлерде тұратын тұрғындар үшін жемісті желісін барынша ұсыну болып табылады. Қашықтан мобильді қызмет көрсету қызметтерін пайдалану клиентке ыңғайлылықты және уақытты үнемдеуді қамтамасыз етеді, өйткені операцияларды жасау үшін почта байланысы бөлімшесіне бару қажеттілігі болмайды. Клиент өзіне ыңғайлы форматта және жерде, қосымша қаржылық

және уақытша шығынсыз қажетті почта және банк қызметтерінің жиынтығын алады. Қызмет көрсетудің мұндай түрін енгізу қатысу нүктелерін дамыту міндеттерін шешу.

Почта және почта-жинақ жүйелерінің жұмысы почта операторының мемлекетпен және қоғаммен өзара іс-қимылының ережелерін, тәртібі мен тетіктерін белгілейтін арнайы заңнамамен реттеледі, почта қызметі саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, онда ол почта қызметі субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін, почта байланысы саласындағы мемлекеттік органдардың құзыретін айқындайды. Екінші жағынан заңнама почта операторларына және кейбір артықшылықтар мен мүмкіндіктер береді, мысалы, бірқатар операциялар немесе қызметтер нарықтары бойынша қолайлы және монополиялық жағдайда.

Кеден одағы елдерінде почта қызметі туралы арнайы заң актілері бар. Беларусь Республикасы - 2003 жылғы 15 желтоқсандағы Беларусь Республикасының «Почта байланысы туралы» Заңы, Қазақстан Республикасының «Почта туралы» 2003 жылғы 8 ақпандағы №386-ІІ Заңы күшін жойып, қайта өзгертулер мен толықтырулар енгізіліп қайтада «Почта туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 498-V Заңымен, сонымен 2004 жылғы тамыз айында қабылданған Қырғызстан Республикасындағы «Почта-жинақ жүйесі туралы» № 119 Заңдарымен реттеледі [1,2,3,4].

Сонымен қатар заңнаманы біріздендіру жолында Еуроодақ елдері жүріп жатыр. Барлық жерде почта қызметтері нарықтарын ырықтандыра отырып, почта операторлары өз заңнамасын ЕО жаңа Директивасына келтіреді. Бельгия 2010 жылғы 13 желтоқсандағы түзетулер енгізілген 1991 жылғы 21 наурыздағы «Почта туралы» Заңымен, 2011 жылдан бастап «Почта нарығын ырықтандыру туралы» ЕО –тың Директивасына негізделеді. Дания-2010 жылдың желтоқсанында Дат Парламенті «Почта байланысы туралы» - «Danish Postal Act (postloven)» жаңа Заңды қабылдады, ол 2011 жылдың 01 қаңтарынан бастап еуростандарттармен бір мезгілде күшіне енді.

2011 жылғы 30 сәуірдегі №58/2011 Италияның заңнамалық Жарлығы Poste Italiane SpA жеткізушінің әмбебап почта қызметі болып табылады және 2011 жылғы қаңтардан бастап күшіне енген «Почта нарығын ырықтандыру туралы» ЕО жаңа директивасының шеңберінде өз қызметін жүзеге асырады.

Швециядағы «Почта байланысы туралы» Заң-2010 жылғы шілде «Swedish Postal Services Act», сондай-ақ Швеция нарығын ЕО директивасының біркелкілігіне алып келеді[53,54,55,56]. Либерализацияланатын еуропалық почта қызметтері нарығын реттеу үшін арнайы басқарушы орган құрылды, ол The European Regulators Group for Post (ERGP) 2010 жылғы тамызда құрылған.

Осылайша, заңнамалық актілер жүйесі биліктің қолындағы қуатты құрал болып табылады.

Осы зерттеу барысында почта-жинақ жүйесінің заңнамалық саласы келесі арнайы директивалармен толықтырылуы тиіс деген ұсыныстарды енгізуге болады:

- «Ұлттық почта-жинақ жүйесі туралы» заң;
- «Ұлттық жинақ және ақша қоры туралы» заң;
- «Жинақ қаржы құралдары және олармен жұмыс істеу тәртібі туралы»

заң.

«Ұлттық почта-жинақ жүйесі» туралы заң почта –жинақ жүйесі қызметінің құқықтық негіздерін белгілей, оның негізгі қағидаттарын, мақсаттарын, міндеттері мен функцияларын, қызмет саласын, құрылымын, мақсаттары мен міндеттерін қамтамасыз ету мен жүзеге асыру үшін жауапкершілігін анықтай алады. Заңда почта-жинақ жүйесінің қызмет саласы, оның қоғамдағы әлеуметтік мәртебесі мен әлеуметтік бағдары өз көрінісін табуға тиіс, лицензиялық немесе шарттық негізде почта, почта-жинақ, почта-банк және заңдарда тыйым салынбаған өзге де коммерциялық емес және коммерциялық қызметтердің кең спектрінің сипаттамасы берілуге тиіс.

«Ұлттық жинақтар мен жинақтардың ақша қорлары» туралы заң халықтың жинақтары, осы саладағы мемлекеттің кепілдіктері, жинақтарға билік ету және мұрагерлік тәртібі туралы ұғымды анықтар еді.

«Жинақ қаржы құралдары және олармен жұмыс істеу тәртібі» туралы заң осы салаға тән құралдар мен операциялар шеңберін (олардың стандарттары мен жүргізу тәртібін), операцияларды қадағалау мен реттеу тәртібін анықтауға тиіс. Осы заңнамалық актілер «Қазақстандағы Ұлттық почта-жинақ жүйесінің» ролін, орнын және операциялық функционалын институционалдық бекіте алар еді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Пошта туралы Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 498-V Заңымен
2. <http://www.belpost.by/> Белпочта.
3. <http://www.kazpost.kz> Годовой отчёт АО «Казпочта» за 2017 год стр.11//
4. <http://kyrgyzpost.kg/ru> - Государственного предприятия «Кыргыз почтасы»
5. Бельгия - Закон «О почте» 21 марта 1991 года, внесены поправки от 13 декабря 2010 года под директивы ЕС «О либерализации почтового рынка» начиная с 2011 года
6. Дания - Закон «О почтовой связи», декабрь 2010 года датский парламент принял новый - «Danish Postal Act (postloven)»
7. Италия - Законодательный указ «О почте Италии» №58/2011 от 30 апреля 2011 года
8. Швеция - Закон «О почтовой связи» июль 2010 года «Swedish Postal Services Act»
9. Маганов В.В., Русанов Ю.Ю. «Особенности банковского менеджмента сберегательной сферы финансов» - М.; издательский дом – «Буки Веди», 18,3 п.л., 2013 год -292 стр.

Финансови отношения

Мұстафаев Қ.С. э.ғ.к., Қасымова С.Б. магистр, Қабдий Н.Ғ. магистр
Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ

Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады. Қазақстан Республикасының заң шығару практикасындағы «білім беру» ұғымының мазмұны білім берудегі формалды, процестік тәсілден оның ерекше функциялары мен мақсаттарын бөліп көрсете отырып, білім беруді қоғамдық маңызы бар игілік ретінде қарайтын мазмұндық тәсілге ауысудан тұратын әлемдік үрдістер арнасында, сондай-ақ білім беру саласының басымдығын және оның ел мен әлемнің дамуындағы рөлін тануда дамиды.

Ақпараттық қоғамда білім беру қоғамның жетекші әлеуетінің біріне, оның стратегиялық ресурсына айналады. Постиндустриалды өркениетке көшу үшін білім беру саласындағы өзгерістер ерекше маңызға ие. Білім беру саласындағы зерттеулердің басталуы ежелгі уақытта Платон және Аристотель еңбектерінің арқасында қаланды. Платон саясат мемлекетті басқару өнері болып табылатын парадигманы белгіледі, ал білім - бұл қоғамның мүліктерін сақтауға және көбейтуге ықпал ететін саяси функция. Платонның саяси билік пен білімнің өзара тәуелділігі туралы идеяларын Аристотель дамытты, ол білім беру институтын белгілі бір саяси жүйені қалыптастыру құралы, қоғамдық өмірдің барлық деңгейлеріндегі басқару құралы ретінде қарастырды, әсіресе адам әлеуметтенуі негізінен жүзеге асырылады.

Білім беру жүйесінің экономикалық проблемалары экономикалық ғылымның классиктері Ф. Лист, А. Маршалл білім беруді әлеуметтік капиталдың қайнар көзі ретінде қарастырды және ұлттық байлықтың бөлігі ретінде білім, дағдылар мен дағдыларды үйрену арқылы қалыптасқан. Таза әлеуметтік міндеттермен қатар (халықтың білім беру қызметтеріне қажеттіліктерін қанағаттандыру) білім өмір сүру сапасын, экономиканың өсу қарқынын

арттыруға байланысты экономикалық міндеттерді шешеді және қоғамның еңбек әлеуетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда.

ҚР Білім және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының (мемлекеттік бағдарлама) нәтижелерін атап өтеміз.

Мектепке дейінгі білім беру саласында балаларды мектепке дейінгі біліммен қамту 90%-дан астамды құрайды. Мемлекеттік бағдарламаны іске асыру кезеңінде балабақшаларға кезекке қою және жолдама берудің автоматтандырылған жүйесі әзірленіп, іске қосылды.

Орта білім беру саласындағы елеулі жетістіктер: мектеп мұғалімдерінің 60%-дан астамы жаңа жүйе бойынша аттестаттаудан өтуі, сондай-ақ жаңартылған бағдарлама бойынша жұмыс істейтін мұғалімдердің 73%-ының жалақысы артуы. 2018 жылы жаңартылған мазмұн бойынша сабақ бергені, педагогикалық шеберлігі және ағылшын тілінде сабақ бергені үшін мұғалімдерге қосымша ақы төлеуге республикалық бюджеттен шамамен 50 млрд.теңге бөлінді.

Алайда, жыл сайын республикалық бюджет есебінен 110-нан 170-ке дейін мектеп салынатынына қарамастан, елімізде үш ауысымды және апатты мектептер жұмыс істейді.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жай-күйі мен дамуы туралы Ұлттық баяндамаға сәйкес 1356 мектеп (жалпы санынан 20%) 1991 жылдан бастап 2016 жылды қоса алғандағы кезеңде салынды. Осыдан мектептердің 80% қызмет ету мерзімі 25 жылдан асады деген қорытынды жасауға болады. Бұл ретте, Салық кодексіне сәйкес «мұнай, газ ұңғымалары мен беріліс құрылғыларын қоспағанда, ғимараттар, құрылыстар» активтер тобы бойынша амортизацияның шекті нормасы жылына 10%-ды құрайды. Осылайша, мұндай активтердің ең аз қызмет ету мерзімі-10 жыл, демек, елде жұмыс істейтін мектептердің көпшілігінде ең аз қызмет ету мерзімі 2,5 есе асады. Айта кету керек, оқу орындарының қызмет ету мерзімі жөндеу жұмыстарының уақтылығы мен сапасына байланысты. Осыған байланысты, пайдалану мерзімі барлық

жағдайларда ғимараттардың жоғары тозуын білдірмейді. Күрделі жөндеуді қажет ететін мектептерді есепке алу ұлттық білім беру деректер базасын қалыптастыру шеңберінде жүргізіледі. Бұл мәселені шешу үшін мемлекет мектеп құрылысына жеке компанияларды белсенді түрде тартуда. Жеке компанияларға инвестициялық шығындарды өтеуге республикалық бюджетте қаражат көзделеді. ҚР Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында мемлекеттік-жеке меншік әріптестік негізінде мектептер, мектепке дейінгі ұйымдар көбейетіні көрсетілген. 01.06.2020 ж. жағдай бойынша «Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік орталығы» АҚ білім беру саласында 437 шарт жасасты, бұл жасалған шарттардың жалпы санының 55,6% - ын құрайды.

Техникалық және кәсіптік білім беру саласында 246 мамандық және 703 біліктілік бойынша жалпы саны 489 мың оқушыны құрайтын 824 колледж жұмыс істейді. Аталған білім беру саласында «Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім беру» жобасы іске асырылуда.

Қазақстанда жоғары білім беру жүйесі белсенді дамуда. Жоғары оқу орындары академиялық және басқарушылық дербестік алуда. 70-тен астам нормативтік актілерді әзірлеуге барлық жоғары оқу орындары, қауымдастықтар және мемлекеттік органдар қатысты.

2018-2019 оқу жылында мемлекеттік тапсырыс көрсеткіштері 66389 орынды құрады, оның ішінде: бакалавриат – 50894, магистратура – 13220, докторантура – 2275. Көптеген жоғары оқу орындарында қамқоршылық және бақылау кеңестері жұмыс істейді.

Қазақстандағы жоғары білім беру сапасының көрсеткіштері отандық жоғары оқу орындарына берілген әлемдік рейтингтер болып табылады. Мәселен, 2018 жылы QS WUR әлемнің үздік университеттерінің рейтингінде 10 қазақстандық жоғары оқу орны атап өтілді. 2017 жылы әлемнің үздік университеттерінің рейтингіне 8 ЖОО кірді.

Жалпы, Қазақстан Республикасында білім беру саласы 80%-ға жергілікті бюджеттердің қаражатымен қаржыландырылады және тек жоғары білім мен республикалық деңгейдегі бағдарламалар ғана республикалық бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылады. Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан білім беру инфрақұрылымын дамытуға арналған трансферттер 2019 жылы 71,7

млрд.теңгені құрады, оның ішінде жаңа 56 мектеп салу үшін 45,2 млрд. теңге немесе 63,0%; 53 мектеп құрылысын аяқтау үшін 26,5 млрд. теңге немесе 37,0%.

2017 жылғы шығындардағы білім беру үлесі Оңтүстік Қазақстан облысындағы ең жоғары 45,6% (240306 млн.теңге) екенін көруге болады. 2018 жылғы қаңтар-қарашада шығындардағы білім беру үлесі 40 %-дан артық-Ақтөбе облысында 41,1% (77 053 млн.теңге); Алматы облысында 41,3% (141 699 млн. теңге); Жамбыл облысында 42,4% (90 602 млн. теңге); Қызылорда облысында 45,5% (181 484 млн. теңге).

2020 жылға арналған республикалық бюджеттің шығыстары республикалық бюджеттік бағдарламалардың әкімшілері бойынша функционалдық топ бойынша: «жалпы сипаттағы мемлекеттік қызметтер» 377 047 267 мың теңгені, «білім беру» 470 698 291 мың теңгені құрады. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің шығыстарына жалпы сомасы 1 108 870 083 мың теңге көзделген, жылдар бойынша: 2018 жылы - 335 862 470 теңге; 2019 ж. - 337 657 175 теңге; 2020 ж. - 435 350 438 теңге.

Алайда, білім беруге арналған мемлекеттік бюджет шығыстарының ұлғаюымен қаржыландырудың төмен деңгейі, демек, білім беру құрылымдары жүргізетін ғылыми зерттеулердің нәтижелерін енгізу орын алады. Мәселен, жоғары және кәсіптік білім беру жүйесіндегі ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) жұмсалатын шығындар 18926,1 млн.теңгеден (2013 ж.) 11515,1 млн. теңгеге (2018 ж.) дейін төмендеді. Яғни, ғылым мен білімнің интеграциясы тетіктерінің тиімділігі төмендейді. Жалпы Қазақстан бойынша 2015 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын шығындардың жалпы ішкі өнімнің жалпы көлемінен 0,17% - дан 0,12% - ға дейін төмендегені байқалады. Бұл ретте, дамыған елдерде ҒЗТКЖ – ға арналған шығыстар көрсеткіші 2018 жылы жалпы ішкі өнімнің жалпы көлемінде: Германияда – 2,8% – ды; АҚШ-та-2,9% - ды; Жапонияда-3,2% - ды құрады.

Осылайша, Қазақстанда өндірісте табысты қолдануға болатын ғылыми-техникалық әзірлемелерді қаржыландыруды ұлғайту есебінен ғылыми зерттеулер нәтижелерін іс жүзінде қолдану көрсеткішін арттыру қажет.

Қорытынды. Қазіргі жағдайда білім беру Қазақстандағы тиімді қоғамдық өзгерістердің негізгі факторларының бірі болып табылады. Мемлекеттік қаржыландырудың тиімділігін арттыру тетігі арқылы білім беруді жаңғырту елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Калугина Т.А. «Новые информационные технологии в сфере образования: методологические проблемы разработки и внедрения» / Т.А.Калугина. – Под ред. проф. Г. В. Дыльнова. – Саратов: Изд-во Гос. УНЦ «Колледж». – 2000. – С. 44-46.

2. Платон. «Избранные диалоги» / Платон; [пер. с древнегреч. С.К. Апта, Я.М. Боровского, Т.В. Васильевой, А.Н. Егунова, С.П. Маркиша, М.С. Соловьева, С.Я. Шейнман-Топшгейн: вступ. ст., комм. Л.Сумм] – (Библиотека Всемирной Литературы). – М.: Эксмо, 2013. – 768 с.

3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы».

4. www.stat.gov.kz – сайт Комитета статистики Министерства национальной экономики РК

СЧЕТОВОДСТВО И ОДИТ

Ғалымова Н.С., Искендірова Т.К., Ныйқанбаева А.И.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы.

«ДАУЛЕТ ЖШС» ҮСТЕМЕ ШЫҒЫСТАРДЫ БӨЛУ СТАВКАЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ЕСЕПТЕУ ТӘРТІБІ

Аңдатпа: Бұл мақалада кәсіпорынның үстеме шығыстарды таратудың бірегей, цехтық және нормативтік ставкалары қарастырылады.

Кілттік сөздер: нормативтік ставка, үстеме шығыс, негізгі өндіріс, басқару есебі.

Үстеме шығыстарды таратудың бірегей ставкасы үстеме шығыстардың жалпы сомасын тарату базасына бөлу арқылы есептеледі. Мысал: Үстеме шығыстардың Даулет ЖШС бойынша жалпы сомасы – 16 350,0 мың теңге, тарату базасы ретінде негізгі өндіріс жұмысшыларының жұмыс сағаты алынған – 550 000 сағат. Үстеме шығыстарды таратудың бірегей ставкасы $=16\ 350\ 000:550\ 000=29,73$ теңге бір жұмыс сағатқа. Егер 1 бірлікті өндіруге 30 сағат уақыт қажет болса 1 бірліктің өзіндік құнына еңгізілетін үстеме шығыстар тең $29,73*30=891,90$ теңге.

Цехтық тарату ставкасы цехтық үстеме шығыстар сомасын цехтық тарату базасына бөлу арқылы есептеледі.

Цехтық тарату ставкасы = Цехтық үстеме шығыстар сомасы : Цехтық тарату базасы.

Мысалы Даулет ЖШС 3 өндірістік цех бар, әр қайсысы бойынша цехтық тарату ставкасы тең болады:

Көрсеткіштер	№1 жабдықтық цехы	№2 жабдықтық цехы	№3 жабдықтық цехы	Барлығы
Үстеме шығыстар (мың теңге)	6 823,8	5 665,1	3 861,1	16 350,0
Істеген жұмыс уақыты(сағат)	200 000	150 000	200 000	550 000
Үстеме шығыстардың цехтық ставкасы	34,12 (6823,8:200000)	37,77	19,31	2973

1 өнім бірлігін өндіруге 30 сағат қажет, соның ішінде: №1 цехта – 10 сағат, №2 цехта – 15 сағат, құрастыру цехында – 5 сағат.

1 өнімнің өзіндік құнына еңгізілетін сомасы:

№1 жабдық цехының $-34,12 * 10\text{сағ} = 341-20$

№2 жабдық цехының $-37,77 * 15\text{сағ} = 566-55$

№3 құрастыру цехының $- 19,31 * 5\text{сағ} = 96-55$

Барлық үстеме шығыстар соммасы $= 1\ 004-30$

Бірегей ставканы қолданғанда 1 өнім бірлігінің өзіндік құнына қосылатын

Үстеме шығыстар сомасы 891-90 теңге болды, ал цехтік ставкаларды қолданғанда ол 1004-30 теңгеге тең. Яғни бірегей ставка 1 бірліктің өзіндік құнын 102-40 теңгеге азайтты.

Алдында қарастырылған үстеме шығыстарды тарату есептеулері есепті мерзімнің нақтылы көрсеткіштеріне негізделген. Бұл әдістің кемшілігі: өнімнің өзіндік құны есепті мерзім аяқталғаннан кейін анықталады, үстеме шығыстардың жалпы сомасы мен тарату ставкалары одан бұрын анықтау мүмкін емес. Басқару есебінде үстеме шығыстар туралы ақпарат аяқталмаған өндіріс пен пайданы бағалау, өнімге баға белгілеу үшін жедел түрде қажет. Сондықтан, тәжірибеде үстеме шығыстарды таратудың нормативтік ставкасы қолданылады.

Жылдық нормативтік көрсеткіштер неігзінде есептелген үстеме шығыстар ставкасы әрине нақтылы үстеме шығыстардан ауытқуы мүмкін. Яғни, үстеме шығыстарды нормативтік ставкалар бойынша таратқанда олар толық таратылмай қалуы немесе артық таратылуы мүмкін. Нақтылы көрсеткіштер алдын –ала есептелген нормативтік көрсеткіштермен дәлме-дәл келмейді. Толық таратылмаған немесе артық таратылған сомалар есептен келесі түрде шығарылады:

-егер ауытқу сомалары нақты үстеме шығыстардың 7пайыз кем болса, онда ол «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» щотына шығарылады;

-егер ауытқу сомалары нақты үстеме шығыстардың 7пайыз артып кетсе онда ол «Негізгі өндіріс», «Дайын өнім» және «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» щоттарына шығарылады.

Үстеме шығыстардың жалпы нормативтік тарату ставкасы үстеме шығыстардың нормативтік жалпы сомасын нормативтік жалпы тарату базасына бөлу арқылы есептеледі. Ал үстеме шығыстардың нормативтік цехтық тарату ставкасы үстеме шығыстардың нормативтік цехтық сомасын нормативтік цехтық тарату базасына бөлу арқылы есептеледі.

Мысал:

-Жылдық нормативтік үстеме шығыстар – 400 000 теңге,

-Жоспарланған жылдық өндіріс көлемі – 200 000 сағат (негізгі өндіріс жұмысшыларының жұмыс уақыты).

Үстеме шығыстардың нормативтік ставкасы= $400\ 000:200\ 000=2$ теңге/1жұмыс-сағатқа.

Нақты деректер:

-Үстеме шығыстар – 400 000тг

-Нақты жылдық өндіріс көлемі – 180 000 сағат (негізгі өндіріс жұмысшыларының жұмыс уақыты).

Өнімнің өзіндік құнға таратылған үстеме шығыстар= $2*180\ 000=360\ 000$ теңге.

Таратылмай қалған үстеме шығыстар сомасы= $400\ 000-360\ 000=40\ 000$ теңге.

Үстеме шығыстардың нақты сомасы таратылған сомадан артық сондықтан мынандай бухгалтерлік жазу беріледі:

Дебет 8110 «Негізгі өндіріс» - 360 000

Дебет 7010 «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» - 40 000

Кредит 8410 «Үстеме шығыстар» - 400 000

Алдында қарастырылған үстеме шығыстарды тарату есептеулері есепті мерзімнің нақтылы көрсеткіштеріне негізделген. Бұл әдістің кемшілігі: өнімнің өзіндік құны есепті мерзім аяқталғаннан кейін анықталады, үстеме шығыстардың жалпы сомасы мен тарату ставкалары одан бұрын анықтау мүмкін емес. Басқару есебінде үстеме шығыстар туралы ақпарат аяқталмаған өндіріс пен пайданы бағалау, өнімге баға белгілеу үшін жедел түрде қажет. Сондықтан, тәжірибеде үстеме шығыстарды таратудың нормативтік ставкасы, қолданылады.

Жылдық нормативтік (жоспарлы) көрсеткіштер негізінде есептелген үстеме шығыстар ставкасы әрине нақтылы үстеме шығыстардан ауытқуы мүмкін. Яғни, үстеме шығыстарды нормативтік ставкалар бойынша таратқанда олар толық таратылмай қалуы немесе артық таратылуы мүмкін. Нақтылы көрсеткіштер алдын-ала есептелген нормативтік көрсеткіштермен дәлме-дәл келмейді. Толық таратылмаған немесе артық таратылған сомалар есептен келесі түрде шығарылады:

-егер ауытқу сомалары нақты үстеме шығыстардың 7% кем болса, онда ол «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» шотына шығарылады;

-егер ауытқу сомалары нақты үстеме шығыстардың 7% артып кетсе, онда ол «Негізгі өндіріс», « Дайын өнім» және «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» шоттарына шығарылады.

Үстеме шығыстардың жалпы нормативтік тарату ставкасы үстеме шығыстардың нормативтік жалпы сомасын нормативтік жалпы тарату базасына бөлу арқылы есептеледі. Ал үстеме шығыстардың нормативтік цехтық тарату ставкасы үстеме шығыстардың нормативтік цехтық сомасын нормативтік цехтық тарату базасына бөлу арқылы есептеледі.

Осы есептеулерді мысал келтіріп көрелік.

Мысалы.

- Жылдық нормативтік үстеме шығыстар – 400 000тг,

- Жоспарланған жылдық өндіріс көлемі – 200 000 сағат (негізгі өндіріс жұмысшыларының жұмыс уақыты).

Үстеме шығыстардың нормативтік ставкасы =

$400\ 000 : 200\ 000 = 2\text{тг}/1\ \text{жұмыс-сағатқа}.$

Нақтыдеректер:

- Үстеме шығыстар – 400 000 тг.,

- Нақты жылдық өндіріс көлемі – 180 000 сағат (негізгі өндіріс жұмысшыларының жұмыс уақыты).

Өнімнің өзіндік құнға таратылған үстеме шығыстар = $2 \times 180\ 000 = 360\ 000$ тг.

Таратылмайқалған үстемешығыстарсомасы = $400\ 000 - 360\ 000 = 40\ 000$ тг.

Үстеме шығыстардың нақты сомасы таратылған сомадан артық, халықаралық тәжірибе бойынша таратылмаған үстеме шығыстар сомасы 7010 «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» шотының дебетіне жатқызылады.

Үстеме шығыстардың нақты сомасы таратылған сомадан артық сондықтан мынадай бухгалтерлік жазу беріледі:

Дебет 8110 «Негізгі өндіріс» - 360 000

Дебет 7010 «Сатылған өнімнің және көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» - 40 000

Кредит 8410 «Үстеме шығыстар» - 400 000

Дегенмен аталған әдістердің кемшілігі бар – бұл әдістер бойынша өнімнің өзіндік құнын тек есепті мерзім аяқталғанда ғана анықтауға мүмкіндік туады. Қызмет барысында үстеме шығыстар мен өзіндік құн туралы мәлімет кез келген уақытта қажет болады. Сондықтан халықаралық тәжірибеде нормативтік ставкалар қолданылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1) <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700016073/compare>
- 2) Мадиева К.С, Разливаева Л.К. Управленческий учет-1 Учебник. Караганда-2015
- 3) <http://vko.kyzmet.gov.kz/kaz/docs/V090006003>

Асабаева О.М.,

3 курс студенті, УА – 19 – 3 с/к тобы,

Нуржанова И.С.,

экономика ғылымдарының магистры, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы

ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ

Аңдатпа. Өнімнің өзіндік құнын есептеу – бұл экономикалық өмірдің көптеген салаларында белсенді қолданылатын өте маңызды қағида. Бұл өндіріс шығындарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл процедура кәсіпкерлік қызметті жүргізу үшін қажет. Шығындарды есептеу кәсіпорынның кірістілігін объективті бағалауға және баға мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Көбінесе тауарларды мемлекеттік шекара арқылы тасымалдау кезінде кедендік рәсімдеу үшін тауардың өзіндік құны қажет. Қызметкерлер бұл деректерді құжаттар пакетіндегі ақпаратты тексеру, баждарды есептеу және т.б. үшін талап ете алады.

Кілт сөздер. Калькуляция, өнімнің өзіндік құнын есептеу, калькуляция әдісі.

Өзіндік құнын есептеу қаржылық есепке алу үшін де, басқару есебі үшін де қажет. Сыртқы қаржылық есептілікті жасау кезінде компания есепті күнге компанияның қаржылық жағдайына әсер ететін бұл соманы бухгалтерлік балансқа қосу үшін кезеңнің соңындағы босалқылардың құнын бағалауы керек. Сондай – ақ, компания осы кезеңді компанияның осы кезеңдегі қаржылық нәтижесіне әсер ететін кірістер мен шығыстар туралы есепте көрсету үшін сатылған тауарлық – материалдық құндылықтардың құнын анықтауы керек.

Калькуляция дегеніміз – өнім бірлігінің өзіндік құнын, яғни өнімнің осы бірлігін өндірумен тікелей байланысты және, тиісінше, есепке алу мақсатында оған жатқызылатын шығындарды анықтау (есептеу). [1].

Басқарушылық есепке қатысты мынаны айтуға болады. Компания менеджерлері, сөзсіз, компания қызметінің қаржылық нәтижелерін және өнімнің өзіндік құнына енгізілген шығындардың оларға әсерін бағалауы және талдауы қажет. Бірақ басқарушылық есептің маңызды аспектілерін атап өтеміз:

- өнімнің жекелеген түрлерінің рентабельділігін анықтау және оларды өндіру мен өткізудің орындылығы туралы шешім қабылдау;

- көбінесе осы нақты өнімдердің құны туралы ақпаратқа негізделген жеке өнімдердің бағасы.

Осылайша, компания менеджерлерінің өнімнің өзіндік құнын есептеу процесін түсінуі өте маңызды, өйткені бұл процесс компанияның қаржылық есептілікте көрсетілген пайдасына, сондай – ақ шығындар туралы ақпаратқа негізделген басқару шешімдеріне айтарлықтай әсер етеді. [1].

Өндірілген өнімнің өзіндік құнына өнімді өндіру процесімен тікелей байланысты шығындар, яғни өндірістік процесс болмаған кезде туындамайтын шығындар қосылуы тиіс. Сондықтан мұндай шығындар "өндіріс" деп аталады. Бухгалтерлік есеп теориясы мен практикасында бұл шығындар "өнімге қатысты" немесе "резервті қажет ететін" шығындар деп те аталады. Бұл шығындар қорлардың өзіндік құнына енгізіледі және қорларды басқа жаққа өткізу сәтінде ғана шығыстар деп танылады. Дайын өнімді сатқанға дейін бұл шығындар кәсіпорынның балансында қорлар ретінде көрсетіледі. [2].

Сонымен, үш негізгі компонентті қамтитын өндірістік шығындарға оралсақ:

Негізгі (тікелей) материалдар – бұл өндірілетін өнімнің негізін қалайтын материалдар.

Негізгі (тікелей) еңбек дегеніміз – бұл өнім шығарумен тікелей айналысатын негізгі өндіріс жұмысшыларының еңбегі.

Өндіріске үстеме шығындар (жанама) – басқа шығындар, онсыз өндіріс процесін жүзеге асыру мүмкін емес.

Негізгі материалдар мен негізгі жұмыс күшінің шығындары әрдайым дерлік белгілі бір өнімді өндірумен байланысты болуы мүмкін, сондықтан олар осы өнімдердің өзіндік құнына тікелей қосылады. Демек, мұндай шығындардың атауы – «тікелей», деп аталады.

Өндірістік үстеме шығыстарға, атап айтқанда:

Көмекші материалдардың құны – бұл өндірілетін өнімнің негізін құрайтын емес, бірақ оны өндіруде қолданылатын материалдар.

Көмекші еңбек шығындары – бұл өнімді өндірумен тікелей айналыспайтын өндіріс жұмысшыларының жұмысы, бірақ бұл жұмысшыларсыз өндіріс процесі мүмкін емес.

Басқа өндірістік үстеме шығыстар.

Үстеме шығындар өнімнің бірнеше түрін өндірумен немесе тұтастай өндірісті ұйымдастырумен байланысты – бұл жанама шығындар деп аталады. Яғни оларды көбінесе өнімнің белгілі бір түрімен байланыстыруға болмайды, сондықтан сұрақ туындайды: осы шығындарды қандай өнімнің өзіндік құнына қосу керек?

Жоғарыда айтылғандарды суреттеу үшін біз тігін өндірісінің мысалын қарастырамыз: компания өнімнің екі түрін шығарады – жүннен жасалған әйелдер юбкалары мен ерлердің джинсы шалбарлары. [2].

Негізгі материалдарға мыналар жатады: тігілген юбкалардың өзіндік құнына кіретін жүн мата және тігілген ерлер шалбарының өзіндік құнына кіретін джинсы мата. Қосалқы материалдарға жіптер, ілгектер, төсеме мата және ұқсас материалдар, сондай – ақ тігін жабдығына арналған майлау және сүрту материалдары, өндірістік үй – жайларды жинау кезінде қолданылатын жуу құралдары және т. б. жатады. Егер бұл материалдар юбка мен шалбар өндірісінде қолданылса, онда белгілі бір өнімді шығару үшін қолданылатын материалдардың нақты анықтамасы экономикалық тұрғыдан мүмкін емес немесе мүлдем мүмкін емес болуы мүмкін. Демек, көмекші материалдардың шығындарын юбка мен шалбар кезеңінде өндірілген шығындар арасында бөлу қажет.

Негізгі еңбекке пішушілердің, тігіншілердің, үтіктеушілердің еңбек шығындары жатады – яғни дайын өнімді тікелей "өз қолымен" өндіретін жұмысшылар. Әдетте, мұндай жұмысшыларға қатысты жалақы төлеу жүйесі қолданылады. Яғни өндірісті есепке алу ұйымдастырылған, сондықтан негізгі өндірістік жұмысшылардың еңбегін дайын өнімнің белгілі бір түрлерімен байланыстыру және осы шығындарды тікелей юбкалардың немесе шалбардың өзіндік құнына қосу қиын емес. Көмекші еңбекке қоймашылардың, жабдықтарға техникалық қызмет көрсету бригадасы мүшелерінің, өндірістік үй – жайларды тазалаушылардың, яғни өндіріске қызмет көрсететін қызметкерлердің еңбегі жатады. Бұл адамдар өнім шығармайды, бірақ олардың еңбегінсіз өндіріс процесі мүмкін емес. Сондай – ақ, көмекші материалдар сияқты, көмекші еңбек шығындары қандай өнім түрін өндіруге жұмсалғанын анықтау мүмкін емес

немесе "қымбат" болуы мүмкін. Сондықтан бұл жанама шығындар өндірілген юбкалар мен шалбардың өзіндік құны арасында бөлінеді. [3].

Басқа үстеме шығындар мыналар болуы мүмкін: өндірістік және қойма жабдықтарының амортизациясы (шикізат және аяқталмаған өнім қоймасы, бірақ дайын өнім қоймасы емес), өндірістік жабдықтар мен үй – жайларды жалға алу, электр энергиясының шығындары, басқа да коммуналдық шығындар және т. б.

Шығындарды тапсырыс бойынша есепке алу өндірістік шығындарды белгілі бір жеке объектіге немесе дайын өнімнің (тапсырыс) партиясына жатқызуды қамтиды. Бұл әдісті белгілі бір партияларға (мысалы, тігін өндірісі, азық – түлік өндірісі және ұқсас өндірістер) немесе жеке анықталатын өнімдерге (мысалы, тапсырыс бойынша жиһаз жиынтығы өндірісі) құруға болатын көптеген біртекті өнімдер шығаратын компаниялар қолданады. Сондай – ақ, бұл әдіс көптеген басқа салаларда, мысалы, құрылыс, ұшақ өндірісі, кино индустриясы, жарнама, аудит және т. б. сияқты дайын өнімдер жеке жобалар немесе нысандар түрінде жасалған кезде қолданылады.

Өндірістік компанияларда нақты бастапқы құжаттарды қолдануға болады, мысалы:

Тапсырыс сипаттамасы – өнімнің нақты партиясының егжей – тегжейлі сипаттамасы бар құжат – саны, моделі, мөлшері және т. б.

Материалдарды босатуға өтінім – материалдарды алуға қойылатын толық талаптарды қамтитын құжат – саны, салмағы, түсі, артикулы және т.б. материалдарды қоймадан цехқа ауыстыру фактісі бойынша материалдарды ішкі ауыстыруға тиісті жүкқұжат рәсімделеді.

Жұмыс уақытын есепке алу карточкасы – әрбір тапсырысқа жеке – жеке: өндірістік учаске, жұмыскерлердің біліктілігі, жұмыс сағаттарының саны, бос тұрып қалу сағаттары және өндірістің ерекшелігіне байланысты басқа да көрсеткіштер көрсетілетін құжат.

Техникалық қызмет көрсету карточкасы – жабдықтың барлық жүргізілген жөндеулері, техникалық қызмет көрсету, жөндеу жұмыстары және нақты тапсырысты орындауға байланысты ұқсас жұмыстар көрсетілетін құжат. Тиісті шығындар осы тапсырыстың өзіндік құнына қосылатын болады. Бірақ өндірістік кәсіпорындағы көптеген техникалық жұмыстар белгілі бір тапсырысты орындаумен байланысты емес екенін есте ұстаған жөн, сондықтан олар

өндірілген өнімнің түрлері (немесе партиялары) арасында кейіннен бөлу үшін алдын – ала үстеме шығындарға қосылады.

Тапсырыстың өзіндік құнының калькуляциясы – нақты тапсырысты орындауға байланысты барлық шығындар туралы ақпаратты қамтитын жиынтық құжат.

Кейбір үстеме шығындар жанама емес, тікелей, яғни оларды нақты өнімге нақты бақылауға болады. Мысалы, тек джинсы шалбарын жасау үшін металл тойтармаларды бұрайтын арнайы машина қолданылады, сондықтан бұл машинаның амортизациясы мен тойтармалардың құны шалбар мен юбкалардың құны арасында бөлінетін жалпы үстеме шығындарға емес, өндірілген шалбардың өзіндік құнына тікелей жатқызылуы керек.

Қорытындылай келе, тағы бір маңызды сәт туралы айтамыз. Компанияда бір мезгілде бірнеше өндірістік бөлімшелер (дайын өнімді өндіретін) және бірнеше қосалқы қызмет көрсететін бөлімшелер (дайын өнімді шығармайтын) болған кезде өндірістік үстеме шығыстарды бөлу екі кезеңде жүзеге асырылады:

әрбір қызмет көрсету бөлімшесінің үстеме шығыстары өндірістік бөлімшелер арасында бөлінеді.

әрбір өндірістік бөлімшенің жинақталған үстеме шығыстары осы бөлімшеде өндірілген дайын өнім түрлері арасында бөлінеді.

Екі көмекші бөлім де тігін цехына да, жиһаз цехына да қызмет етеді. Үстеме шығындар төрт бөлімшенің әрқайсысында пайда болады. Өндірістік үстеме шығыстарды бөлудің екі деңгейлі жүйесі:

1. Әрбір қосалқы бөлімшенің үстеме шығындары екі өндірістік бөлімше – тігін цехы мен жиһаз цехы арасында бөлінеді.

2. Өндірістік бөлімшелердің жиынтық үстеме шығыстары (қосалқы бөлімдердің бөлінген үстеме шығыстарын ескере отырып) әрбір өндірістік бөлімшенің дайын өнімінің жекелеген түрлеріне бөлінеді.

Сонымен қатар, кейбір өндірістік кәсіпорындарда қызмет көрсету бөлімшелерінің шығындарын өндірістік бөлімшелер арасында бөлуде қосымша қиындықтар туындайды. Бұл қиындықтар қызмет көрсету бөлімшелері тек өндірістік бөлімшелерге ғана емес, сонымен бірге бір – біріне де қызмет көрсете алатындығымен байланысты. [3].

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі.

1. Методы калькуляции себестоимости.

[<https://assistentus.ru/buhuchet/kalkulyaciya-sebestoimosti/>].

2.КАЛЬКУЛЯЦИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ: ПОЗАКАЗНЫЙ МЕТОД.

[https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36545682#pos=3;-117].

3. КАЛЬКУЛЯЦИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ — РАСЧЁТ ЗАТРАТ НА ПРОИЗВОДСТВО ЕЁ ЕДИНИЦЫ. © 2010-2020 Таможенный портал «ВЭД Центр»О проекте. [<https://ved.center/dokumenty/kalkulyatsiya-sebestoimosti-produksii>].

Қанаят А., Мейрамова А.К., Ныйканбаева А.И.

Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық Университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы.

ӨНІМДІ ӨНДІРУ ЖӘНЕ САТУ ШЫҒЫНДАРЫН ЕСЕПКЕ АЛУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Андатпа: Мақала өнімді өндіру және сату шығындарын есепке алуды ұйымдастыру мәселесіне арналған. Бұл тақырыптың өзектілігі нарықтық экономиканың шарттарына негізделген, өйткені шығындарды есептеу өнімнің бағасын, өндірістің пайдасы мен кірістілігін анықтауда бастапқы негіз болып табылады.

Кілттік сөздер: шығындарды есепке алуды ұйымдастыру, өндіріс, нарықтық экономика.

Өндіріс процесі кәсіпорын жұмысының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып келеді. Шығарылған өнімді сату ұйым қызметінің негізгі буыны болып табылады. Шығарылған өнімді өндіру және сату шығындарын есепке алуды дұрыс ұйымдастыру материалдық, еңбек және қаржы ресурстарын пайдалануды тиімді бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, бұл кәсіпорынның тиімді жұмысын және өнімнің бәсекеге қабілетті бағасын қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Өндірістік шығындарды есепке алуды ұйымдастыру ұйымдағы барлық қаражат айналымының маңызды бөлігі болып табылады. Өнімді (тауарларды, қызметтерді) өндіру және сату шығындарының есебін ұйымдастыру компанияның қызмет процесін оңтайландыру арқылы кәсіпорынның қаржылық нәтижесін қалыптастыруға арналған. Кәсіпорында өндіру және сату шығындарын есепке алудың мақсаты полиграфиялық жұмыстарды орындауға (өнім өндіруге, қызметтер көрсетуге) байланысты нақты шығындар туралы уақтылы, толық және дұрыс ақпарат алу, әрбір калькуляцияланатын топ (тапсырыс) бойынша нақты өзіндік құнды және тұтастай орындалған жұмыстардың (өнімдердің, қызметтердің) бүкіл көлемін есептеу болып табылады.

Өнімді өндіруге және сатуға арналған шығындарды есепке алуды сапалы ұйымдастыру үшін оларды жіктеу жүргізу қажет. Жіктеу тақырыпты тереңірек зерттеуге ықпал етеді. Міндеті- кейбір шығындарды басқаларынан ажырататын сипаттамалық белгілерді білдіру, функцияларды бөлу. Жіктеу сонымен қатар шығындар әр түрлі, тауарлар мен қызметтерді өндіруге қатынасы. Егер отандық және шетелдік жүйелерде өнімді өндіру және сату шығындарының жіктелуіне салыстырмалы талдау жүргізсек, айырмашылықтарды да, жалпы есепке алу платформасын да ескеру қажет.

Мысал

«А» ЖШС 12 м³ материалды (қарағай) 35000 теңге бағамен (ҚҚС-ты ескере отырып 12%) 1 м³ сатып алды. Жеткізуші 420 000 теңгеге есепшот шығарды.

Бухгалтерлік есепте мынадай бухгалтерлік жазбалар жүргізіледі:

1. Өнім берушінің шот-фактурасы негізінде сатып алынған ағаш материалдарының нақты өзіндік құнына (ҚҚС-сыз құны):

Д-т 1310 "шикізат және материалдар" – 375 000,

К-т 3310 "жеткізушілерге және мердігерлерге қысқа мерзімді кредиторлық берешек" – 375 000;

2. ҚҚС сомасына:

Д-т 1420 "қосылған құн салығы" - 45 000,

К-т 3310 "жеткізушілерге және мердігерлерге қысқа мерзімді кредиторлық берешек" - 45 000;

3. Жеткізілген материалға жеткізушінің шоты төленді:

Д-т 3310 "жеткізушілерге және мердігерлерге қысқа мерзімді кредиторлық берешек" – 420 000,

К-т 1030 "Ағымдағы банктік шоттардағы ақша қаражаты" - 420 000.

Шығындар тұтынылатын Еңбек және материалдық ресурстардың көлеміне, жабдық деңгейіне, өндірісті ұйымдастыруға және басқа факторларға байланысты артуы немесе төмендеуі мүмкін. Өнімді (тауарларды, қызметтерді) өндіру және сату шығындары мәселесіне сауатты басқарушылық көзқарас кәсіпорынға жоғары кірісті, өнімнің жоғары бәсекеге қабілеттілігі мен өтімділігін қалыптастыруға, сондай-ақ банкроттық тәуекелдерін тиімді төмендетуге мүмкіндік береді. Тауарлар мен қызметтерді өндіру және сату

шығындарының есебін жүргізуді жетілдіру үшін төменде сипатталатын бірқатар өнімді шаралар қабылдау қажет.

Бірінші кезекте, осы міндетке қол жеткізу үшін өндірістің техникалық деңгейін жетілдіру қажет: өнімді өндіру мен сатуға арналған шығындарды есепке алу жүйесіне жаңашыл технологияларды енгізу қажет. Бұл шара жалақыны айтарлықтай үнемдеуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда жалақының төмендеуі компанияның жоғары инновациялық технологиялармен алмастырылуына байланысты көп қызметкерге мұқтаждығын тоқтатуына байланысты болады; жабдықтың пайдалану сапасын жаңарту қажет; өнімнің жоғары сапасына ұмтылу керек. Бұл шара тауарлар мен қызметтердің неғұрлым жоғары бәсекеге қабілеттілігі есебінен шығындарды азайтуға мүмкіндік береді; тұтынылатын шикізаттың, материалдардың, отынның, энергияның жаңа түрлерін енгізу және ауыстыру қажет. Бұл жағдайда шығындарды төмендету арзан шикізатты (жоғары сапалы жағдайда) ұсынатын компаниялармен ынтымақтастықты білдіреді. Әрі қарай, өндіріс шығындарын азайту міндетіне қол жеткізу үшін өндіріс пен еңбекті ұйымдастыруды жетілдіру қажет.

Кез-келген кәсіпорын жалпы экономикалық шығындармен сипатталады, олардың көпшілігі негізсіз және бақылаусыз; Бұл тармақ еңбек өнімділігін арттыру есебінен персоналдың еңбегіне ақы төлеуге қатысты шығындарды азайтуды; некеден болатын шығындарды қысқартуды көздейді. Бұдан әрі өнімді өндіруге жұмсалатын шығындарды азайтуға мүмкіндік беретін маңызды іс-шаралар мыналар болып табылады:

- өнімді өндіруге, орындалған жұмыстар мен қызметтерге жұмсалатын шығындарды есепке алу және оларды сату жөніндегі барлық шаруашылық операцияларды уақтылы көрсету;

- өнімді өндіруге арналған шығындарды есепке алу бойынша келіп түскен бастапқы құжаттарға бақылауды күшейту;

- шығындарды есепке алу бойынша құжат айналымының кестесін енгізу;

- өнімді өндіруге және сатуға арналған шығындардың бухгалтерлік есебін жүргізу үшін автоматтандырылған бағдарламаларды қолдану.

Бухгалтерлік жүйелерді дамытудың қазіргі кезеңі автоматтандырудың бірнеше пәндік салаларын біріктіретін интеграцияланған бағдарламалық құралдарды құрумен сипатталады. Біз, мысалы, 1С бухгалтерия,

Aubi, best, accord, ABACUS және басқалары сияқты автоматтандырылған бағдарламалар туралы айтып отырмыз.

Қолмен есепке алу әрдайым арифметикалық қателер сияқты проблемалармен бірге жүреді, бұл автоматтандырылған есептеу кезінде алынып тасталады. Бухгалтерлік есеп жүргізу кезінде экономикалық операцияларды өңдеу әдісі компанияның ұйымдық құрылымына, сондай-ақ ішкі бақылаудың рәсімдері мен әдістеріне айтарлықтай әсер етеді. автоматтандырылған есепке алудың артықшылықтарының ішінде кездейсоқ қателік жасалатын жағдайдың туындауының мүмкін еместігін атап өту қажет. Сондай-ақ, автоматтандырылған бағдарламаның артықшылығы ретінде функциялардың бөлінуі көрсетілуі керек. Компьютерлік жүйе автоматтандырылмаған жүйелерде әртүрлі мамандар орындайтын көптеген ішкі бақылау процедураларын орындай алады. Осылайша, егер сіз жоғарыда аталған іс-шараларды ұйымның қызметіне шығындарды азайту үшін дұрыс енгізсеңіз, бухгалтерлік есептің тиімділігін арттыруға және, сайып келгенде, кәсіпорынның кірісін барынша арттыруға болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Тайғашынова К.Т. Басқару есебі. Оқу құралы. Алматы: «ЛЕМ баспасы» ЖШС, 2011.-332 б.
2. Дәуренбекова Ә.Н. Шығындарды басқару. Алматы: Экономика, 2024, 158 б.
3. Алданиязов К.Н. Управленческий учет и анализ: Учебное пособие. 2- изд. – Алматы, 2016. – 168 стр. книга 1.
4. Тайғашынова Қ.Т. Тереңдетілген басқарушылық есеп. ТМҚ басқару. Оқу құралы. 1 бөлім. Алматы: Экономика, 2018, 212 б
5. Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар, «Управленческий учет», 10-е издание, перевод с английского, издательство: Питер, Санкт-Петербург, 2017;

ИСТОРИЯ

Обща история

Жалмагамбетов Е.А.

Казахский национальный университет имени Абая, Казахстан

РОЛЬ ЛИЧНОГО ПОДСОБНОГО ХОЗЯЙСТВА В ЖИЗНИ СОВЕТСКОГО КРЕСТЬЯНСТВА В ПОЗДНИЙ СТАЛИНСКИЙ ПЕРИОД (1945-1955 Г.Г.)

В послевоенные годы, одним из самых острых проблем была нехватка кадров. Ко время войны людские потери Советского Союза были очень огромные. После войны нужно было восстанавливать сельское хозяйство. Например, в Карелии из эвакуации не вернулась около 14.000 трудоспособного населения сначала 1945 года. Общая численность населения деревень сократилась более чем в два раза по сравнению с до военного времени. Также просматривалась гендерное неравенство в колхозах и совхозах. В некоторых деревнях женщины превышали число мужчин более чем 4 раза. В таких условиях были много трудностей по восстановлению аграрного сектора страны и правительство Советского Союза принимало постановление о возвращении раннее эвакуированного населения по месту жительства. Например, из более чем 170 000 эвакуированных жителей Карелии вернулись около 120.000 человек. Была предложена программа для поддержки колхозников. Например, колхозам и совхозам было выделено 5410 голов крупного рогатого скота, 3.000 лошадей, 1811 овец, более 2000 семенной ссуды и долгосрочной денежной ссуды [1, 47]. В добавок, для пополнения рядов колхозников в послевоенные годы была демобилизация из Советской Армии. Также остро стоял вопрос об оснащении и комплектации материально-технической базы деревень. На территориях, где проходили боевые действия, ощутимо пострадали моторно-тракторные станции. Повсеместно началось восстановление колхозов и совхозов в районах освобожденных от оккупации. Приходилось создавать заново материально-техническую базу. Например, к маю 1945 года в Карелии была восстановлена деятельность 519 колхозов из 1142 колхозов. Большинство колхозов

восстанавливались при наличии 5-7 хозяйств с расчётом пополнения в последующем за счет возвращавшегося из эвакуации населения [1, 53].

Ещё одна из мер восстановления колхозов состояла в реорганизации мелких хозяйств. В начале 1950-х в стране был взят курс на укрупнение колхозов и ликвидации мелких хозяйств. Преимущество таких действий заключалось в преимуществе крупного производства перед мелким. Также изъятие продукции было легче с крупного хозяйства нежели с мелкого. В колхозах и совхозах вся продукция изымалась государством. Основной заработок и доход жители деревень приносила подсобное хозяйство. За свой нелегкий труд жители деревень получали очень мало. Крестьяне старались облегчить свой быт обрабатывая свои небольшие участки. В деревнях жители старались держать как можно больше крупно-рогатого скота и птицы. Свою продукцию крестьяне старались реализовывать на рынках.

В статье посвящённой приусадебному хозяйству в послевоенные годы приводятся интересные данные. При помощи своего приусадебного участка получали от 60 до 95 процентов средств для существования. Личное подсобное хозяйство обеспечивало крестьян мясом, молоком, овощами, яйцами, маслом. Продавая часть вырученной продукции на рынке, они получали деньги. Проведенные в пятидесятые годы подсчёты позволяют судить о том, что в Ульяновской области и других близлежащих регионах, колхозники в среднем имели доход на семью в размере 5.000 рублей. Если всмотреться в структуру полученного дохода, то можно увидеть, что по трудодням каждая семья, затратив 80-90 процентов своего рабочего времени, получала только 11% от всех доходов. От работы в государственных структурах и кооперативных организациях доход в среднем составил 1.700 руб. и наибольший доход крестьянское хозяйство получало от своего личного подсобного хозяйства [2, 2]. Государство особо не препятствовала крестьянам продавать свою продукцию, полученную от личного подсобного хозяйства. Но государство старалось контролировать процесс. Жители деревень платили налоги. Исследователь Р. Мухамедов приводит еще такие факты: «Правдивыми источниками событий того времени являются опубликованные воспоминания очевидцев. Они описывают происходившее следующим образом. Поздней осенью представители власти начинают ходить по дворам и вручать разрядки на те продукты, которые необходимо сдать в заготконторы. Там прописано такое количество

продовольствия, необходимого к сдаче, которое сильно опустошает все крестьянские кладовые. Некоторые продуктов данное хозяйство не производит, например овечью шерсть и шкуры крупного рогатого скота, а сдавать надо. Приходилось идти и покупать у соседей, которые имеют эти товары. В среднем с каждого двора сдавали по 40 кг мяса, 250 кг картофеля, 50 штук яиц, 3 кг шерсти, 100 кг молока или 4 кг масла» [2, 3].

Жителям колхозов и совхозов государство выдавало большие участки для строительства жилья, а также для личного подсобного хозяйства. Размеры участков доходили до 50 соток. Например, в больших городах жители получали до 10 соток земли. Но в среднем в городах для индивидуального жилищного строительства люди получали по 6 соток. Жители деревень делили свои участки на несколько секторов. В первом секторе сажали в основном фруктовые деревья. А в других секторах, жители разводили крупный рогатый скот и птиц. Также люди выращивали овощи и ягоды. Основная проблема жителей деревень заключалась в доставке своей продукции на рынки. Советские годы личный транспорт имели не все. В колхозах и совхозах были популярны двухколёсные мотоциклы. А всю продукцию, которая выпускали колхозы и совхозы забирало государства. Для удержания цен на сельскохозяйственную продукцию государство было вынуждено платить за труд работников колхозов меньше чем они заслуживали. И поэтому продукция, которая собиралась на личном подсобном хозяйстве помогала как-то выжить в трудных условиях послевоенного времени. Государство понимало все трудности и тяготы жителей колхозов и совхозов. Но для восстановления страны требовались жертвы. Многие работники колхозов и совхозов понимали, что без жертв восстановить разрушенную экономику Советского Союза невозможно.

Также нужно осветить про оплату труда колхозников и работников совхозов. Трудодень один из мер оценки и форм учета количества и качества труда в колхозах в период с 1930 по 1966 год. Заработная плата работникам колхозов не начислялась [3]. Учет выполненных работ велся в трудоднях. При этом одинаковая работа начисления в трудоднях могла сильно отличаться не только в разных районах, но даже в соседних хозяйствах. После выполнения обязательств перед государством остаток урожая распределялся между колхозниками. Как правило, его распределение происходило один раз в год. Колхозник получал за свою годовую работу долю колхозного годового дохода

пропорционально начисленным ему трудодням. Главным образом в натуральном виде зерном, реже другой сельскохозяйственной продукцией. Объем получаемого за трудодень зависел от оставшегося в распоряжении колхоза имущества, что дифференцировало ценность трудодней в разных хозяйствах. На трудодень могли распределяться от несколько сот грамм до несколько килограмм зерна и другой продукции колхоза. Оплата труда работников колхоза было в натуральном виде. Объем выдаваемой продукции для оплаты трудодней колхозников были разные. Например, в годы войны она составляла 700-800 граммов зерна [4]. После окончания войны положение работников колхоза было улучшено. Но всё-таки оплата в натуральном виде была неэффективна с точки зрения экономики. В таких условиях было много проблем. Из открытых источников можно привести такие факты. В газете «Сельская жизнь» от 1952 года есть письмо от работников колхоза. В письме говорится о плохом положении рядового работника колхоза. Работники писали: «Вы, наверное, знаете положение в нашем районе, оно во всех колхозах очень и очень плохое. Колхозники на трудодни ничего не получают, а если и получают, то по несколько грамм. В колхозе сеять нечего, семян нет, а из рабочей силы остались одни старики, а молодые разбежались кто куда, и работать совсем некому, скот кормить нечем, кормов нет, и он гибнет. Настроение у колхозников очень плохое. Те, которые еще остались, стремятся тоже куда-нибудь бежать, так как на трудодни уже несколько лет почти ничего не получают. Что было в хозяйстве, всё прожили, все ждали что-нибудь лучшее, но из года в год на трудодни ничего не приходится [5]. Из содержания письма можно увидеть о трудном положении обычного рядового работника колхоза. Система оплаты труда работникам колхоза в трудоднях была выгодна только государству. Система оплаты труда в трудоднях была эффективна Советскому Союзу для удержания и регулирования цен на продовольствии и продуктов питания. Но это сказывалось на эффективности труда работника колхоза. Материально не заинтересованный работник колхоза выдавал меньше продукции нежели который он мог произвести. В таких тяжёлых условиях государству помогал административный ресурс и насильственный труд. Также было задействовано труд спецпереселенцев. В таких трудных условиях для работников колхоза и обычного жителя деревни очень помогала продукция полученного от личного подсобного хозяйства. Государство также пыталось контролировать продукцию

и доходы колхозников, полученных в личном подсобном хозяйстве. Правительство неоднократно пересматривало нормы доходов.

Литература:

1. Вавулинская Л.И. Повседневная жизнь населения во второй половине 1940-х - 1950-е гг. (по воспоминаниям жителей Карелии), НАУЧНЫЕ ВЕДОМОСТИ, Серия: История. Политология. 2019. Том 46, № 4
2. Мухамедов Рашит Алимович Приусадебные хозяйства колхозников в послевоенный период (1946–1953 гг)/ <https://cyberleninka.ru/article/n/priusadebnye-hozyaystva-kolhoznikov-v-poslevoennyy-period-1946-1953-gg>
3. Галины Л.И. «Развитие сельского хозяйства Башкирской АССР и положение колхозного крестьянства во второй половине 60-х - первой половине 80-х гг. XX века», автореферат диссертации на соискание ученой степени
4. Анисимов, Н.И. Развитие сельского хозяйства в первой послевоенной пятилетке. / Н.И. Анисимов. М.,1952.
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C>

ЗАКОН

Административно и финансово право

к.ю.н., доцент Сейтхожин Б.У.

к.х.н. Сарсембаев Б.Ш.

Карагандинский экономический университет, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Проблема *коррупции* и поиск нужных оптимальных методов противодействия этому опасному явлению давно и прочно входит в число наиболее актуальных проблем обеспечения безопасности общества и государства. На сегодняшний день сложно представить какие-либо сферы жизни человека, где коррупция не проявила бы себя каким-либо образом. Этим негативным явлением охвачены самые различные сферы нашей жизни и эшелоны власти, разлагая государственность и подрывая доверие граждан к представителям органов государственной власти, в частности и государству в целом. Коррупция, сама по себе, является существенной общесоциальной проблемой страны, характерной не только для Казахстана, но и для всех стран мира. В этой связи одной из первостепенных и главных задач, поставленных на государственном уровне в Казахстане, стали меры направленные на противодействие коррупции [1, с. 82-85].

Комплексный характер *коррупции* обязывает подходить к проблеме по ее снижению, ориентируясь на совокупность факторов ее возникновения. Среди всех факторов, аспект прозрачности экономических сделок требует наибольшего вмешательства со стороны не только государства, но и контролирующих органов.

В современных реалиях вследствие внедрения новых технологий, направленных на повышение уровня социально-экономического развития, вопросы противодействия коррупции приобретают все большую значимость и актуальность.

Существует большое количество интерпретаций понятия коррупции. Согласно Декларации Организации Объединенных Наций о борьбе с коррупцией, коррупция - это злоупотребление властью для получения выгоды в личных целях [2].

Наиболее полная трактовка определения коррупции в Республике Казахстан представлена в законе РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 г., в соответствии с которым: «коррупция - это незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ [3].

Таким образом, следует обратить внимание на то, что вне зависимости от интерпретации вышеуказанного понятия, коррупция охватывает все сферы жизни общества, негативно воздействует на деятельность институтов государства, а также подвергает угрозе устойчивое развитие территорий.

Значимое место в качественном противодействии коррупции занимают государственные меры, целью которых является изменение отношений граждан, государственных служащих к коррупционным проявлениям через формирование мировоззрения и создание благоприятных условий, затрудняющих коррупционные правонарушения в области государственного самоуправления. Поэтому одним из эффективных механизмов противодействия коррупции и повышением уровня прозрачности деятельности органов государственной власти, на наш взгляд, считается целесообразным внедрение новых технологий.

Коррупция постоянно развивается и, как любое сложное социальное явление, не имеет границ. Она характеризуется универсальностью - существует во всех государствах, независимо от степени социально-экономического и политического развития, приобретает новые транснациональные формы. Ее причины, как и ее последствия, представляют серьезную проблему для государства, поскольку ведут к снижению эффективности государственных

институтов, искажают основы социальной системы, резко снижают потенциал права в управлении общественными делами.

Наметившиеся в Казахстане позитивные преобразования в последние несколько лет по-прежнему сопровождаются кризисными явлениями во всех сферах жизнедеятельности нашего общества, в том числе и «кризисом власти» в государственном аппарате.

В рамках анализа статистических сведений о состоянии коррупционной преступности, следует отметить о ее высоких показателях и тот факт, что она становится характерной для всех ветвей власти (законодательной, исполнительной и судебной).

Анализ криминогенной обстановки в рассматриваемой сфере позволяет отметить ее сложный и неблагоприятный характер. Уместно подчеркнуть, что статистические сведения, не в состоянии отразить реальной ситуации в сфере коррупционной преступности, учитывая ее высокую степень латентности.

Коррупционные преступления являются «катализаторами» для роста организованной преступности. Вступая в преступные связи с коррумпированными чиновниками, представляющими власть в государственных органах и органах местного самоуправления, организованная преступность усиливает свои позиции, получая доступ к политической и государственной власти, и это обуславливает новые возможности для «отмывания» криминальных доходов.

Но речь идет не только о том, что коррупция в Казахстане достигла рекордных масштабов и, как справедливо отмечают многие известные ученые криминологи, она создает в настоящее время реальную угрозу национальной безопасности нашего государства. Ее крайне негативное воздействие на нравственное сознание нации обуславливает формирование таких отрицательных свойств общественного правосознания, которые существенно снижают и эффективность противодействия преступности в целом. Так, под влиянием коррупции возрастает недоверие населения к деятельности государственных органов, в том числе, и к правоохранительным органам, а также снижается желание содействовать им в выявлении и пресечении преступлений и иных правонарушений, усиливается правовой нигилизм, особенно в среде несовершеннолетних, что в конечном итоге приводит к явной недооценке регулятивной и правоохранительной функции государства в целом.

Разработке проблемы совершенствования механизма противодействия коррупции были посвящены работы известных казахстанских и российских учёных юристов в области уголовного права и криминологии: А.Н. Агыбаева (РК), Е.О. Алауханова (РК), И.Ш. Борчашвили (РК), В.Н. Боркова (РФ), Б.В. Волженкина (РФ), А.И. Долговой (РФ), Б.В. Здравомыслова (РФ), Р.С. Ибрагимова (РФ), О.Х. Качмазова (РФ), А.К. Квициния (РФ), Е.И. Каиржанова (РК), Е.В. Курбатова (РК), Н.Ф. Кузнецовой (РФ), В.В. Лунеева (РФ), С.В. Максимова (РФ), А.В. Наумова (РФ), М.С. Нарикбаева (РК), М.О. Нукунова (РК), Д.К. Нурпеисова (РК), С.М. Рахметова (РК), А.А. Пионтковского (РФ), Н.С. Таганцева (РФ), А.Н. Трайнина (РФ), Е.З. Тургумбаева (РК), П.С. Яни (РФ) и др.

Коррупция носит системный характер, что обуславливает и системный характер комплексных мер противодействия ей. Систему целесообразно рассматривать в качестве такой совокупности компонентов, которая в своем единстве приобретает качественно новое значение по сравнению со всеми ее составляющими. Иными словами, применение мер в системном единстве позволяет достигать большего по сравнению с разрозненными мероприятиями.

Система мер противодействия коррупции представлена такими мерами, как: 1) политическими; 2) организационными; 3) информационно-пропагандистскими; 4) социально-экономическими; 5) правовыми; 6) специальными.

В рамках вышеуказанной системы анализу подвергаются политические и правовые меры противодействия коррупции в их единстве и взаимосвязи. Так, в частности, *политическими мерами противодействия коррупции* являются меры по разработке самой политики противодействия коррупции, принятию общих, политических решений, выражающих волю к борьбе с этим негативным явлением. Основные направления политики противодействия коррупции определяет Президент Республики Казахстан. *Правовыми же мерами* выступает правовое обеспечение в области противодействия коррупции, своевременное принятие соответствующих нормативных актов в данной сфере. При этом, в механизме противодействия коррупции особая роль отведена государственным, общественным, политическим и профессиональным организациям, которые должны действовать согласованно и должны быть объединены единым стремлением к достижению обозначенной цели.

Важно отметить, что главной причиной проявления коррупции является не совсем совершенное отечественное законодательство. Принятие органами государственной власти нормативных правовых актов, не всегда систематизированных, зачастую противоречивых и (или) пробельных, игнорирующих правила использования юридической терминологии, резко снижает эффективность правовой системы в целом.

Множественность несогласованных друг с другом нормативных правовых актов вызывает у субъектов правоприменения вопросы по поводу правильного применения той или иной нормы и ее реального действия [4].

Зачастую отсутствует система обратной связи между результатом законодательной деятельности - нормативными правовыми актами и принимаемыми на их основе решениями [5].

Результативность противодействия коррупции во многом обусловлена комплексным профессиональным анализом нормативных правовых актов, практики их применения и конструктивным использованием арсенала технологий.

К классическим апробированным практикой и временем технологиям, с помощью которых обеспечивается высокое качество правового регулирования и управления, а также эффективность принимаемых антикоррупционных решений, относится юридическая техника, отвечающая за юридико-техническое наполнение нормативного правового акта.

В целях противодействия коррупционным проявлениям, можно выделить основные аспекты юридической техники, которые имеют эффективность в достижении результативности обозначенной проблемы. *Во-первых*, стоит признать, что ключевая роль отведена именно логико-теоретическим основам структурирования нормативных правовых актов, поскольку они позволяют избежать включения в нормативный правовой акт коррупциогенных норм и законотворческих ошибок [6, с. 227-228]. *Во-вторых*, особое значение имеют технико-юридические аспекты систематизации казахстанского законодательства. Систематизация нормативного материала в контексте противодействия коррупции позволяет устранить коллизионные и дублирующие положения, пробелы в правовом регулировании. *В-третьих*, следует особенно выделить технику юридического прогнозирования, проектирования и юридической экспертизы нормативных правовых актов [7].

В качестве отдельного направления антикоррупционной деятельности следует рассмотреть такую передовую юридическую технологию, как правовой мониторинг (антикоррупционный мониторинг [8]), являющийся одним из главных инструментов повышения эффективности правового регулирования, обеспечения должного качества нормативных правовых актов и их реализации [9, с. 15].

В рамках вышеизложенного целесообразно рассматривать правовой мониторинг (антикоррупционный мониторинг) в качестве системы информационных наблюдений, позволяющий проводить анализ и давать оценку: 1) результатам законопроектной деятельности (правотворческого процесса); 2) качеству нормативных правовых актов, принятых тем или иным правотворческим органом в соответствии с предоставленной ему правотворческой компетенцией; 3) эффективность их практического действия, реализации (правоприменительного процесса) [9, с. 25].

Механизм правового мониторинга (антикоррупционного мониторинга) коррупции образован следующими элементами: 1) антикоррупционной экспертизой нормативного материала; 2) оценкой регулирующего и фактического воздействия; 3) социологическими исследованиями общественного мнения.

Антикоррупционная экспертиза [10] - это синтез профилактических и контрольных средств борьбы с коррупцией, направленных как на создание законодательства, препятствующего совершению гос.служащими коррупционных сделок, снижающего коррупционные риски, исключая произвольное толкование и возможность появления положений, формирующих в будущем питательную среду для злоупотреблений, так и на совершенствование правоприменительной практики, посредством выявления коррупциогенных факторов непосредственно в нормативных правовых актах.

Антикоррупционная экспертиза (на уровне законодательных и подзаконных актов) направлена на то, чтобы уменьшить число коррупциогенности, выявить и устранить из содержания нормативных правовых актов имеющиеся неясности и неопределенности, избежать излишнего числа дискреционных полномочий субъектов, осуществляющих правоприменение и т.д. Как уже подчеркивалось, значительная часть коррупционных правонарушений появляется именно из-за дефектов законов и подзаконных

нормативных правовых актов, допущенных либо по недосмотру правотворческих органов, либо умышленно с целью завуалирования коррупционных действий и схем.

Таким образом, направлениями противодействия коррупции посредством применения юридической техники можно назвать следующие. *Во-первых*, роль государства в механизме противодействия коррупции должна быть усилена, поскольку именно государство выступает гарантом безопасности личности, защиты ее прав и свобод. *Во-вторых*, ключевое значение в системе политико-правовых средств противодействия коррупции отводится механизму взаимодействия органов государственной власти и местного самоуправления с институтами гражданского общества, в частности, совершенствование принципов, на основе которых осуществляется такое взаимодействие. *В-третьих*, очевидна потребность в совершенствовании механизма полного обеспечения гарантий защиты прав и законных интересов граждан. *В-четвертых*, к числу рассматриваемых средств относится разработка системы комплексных мер, которые позволили бы укрепить доверие граждан к представителям государственной власти, особенно к сотрудникам правоохранительных структур. *В-пятых*, осуществление на постоянной основе действенных превентивных мер. *В-шестых*, правовое регулирование должно соответствовать современным реалиям и состоянию социально-экономических отношений в государстве. Очевидно, что средства уголовного и административного права должны широко использоваться в контексте совершенствования механизма правового регулирования противодействия коррупции на современном этапе. *В-седьмых*, необходимо совершенствовать правоохранительную деятельность. И наконец, *в-восьмых*, необходимо активизировать международное сотрудничество в поиске взаимоприемлемых мер в области противодействия коррупции, при этом порядок и условия действия на территории Республики Казахстан международных договоров, участником которых является Республика Казахстан, определяются законодательством Республики Казахстан (часть 3 ст. 1 Уголовного кодекса РК от 3 июля 2014 г.).

Технологии противодействия коррупции, являясь системой методов, способов и средств реализации антикоррупционных предписаний, применяются на различных стадиях подготовки и принятия правовых норм, а также

правоприменения и играют важную роль в своевременном и систематическом выявлении дефектов, юридических ошибок коррупциогенных факторов.

Отечественное антикоррупционное законодательство находится в состоянии совершенствования и модернизации. В настоящее время оно проходит проверку современными реалиями общественной жизни, становится более целостным и системным. Учитывая современные вызовы национальной безопасности, вопросы противодействия коррупции можно отнести к основным функциям государства. По этой причине такие правотворческие задачи по совершенствованию законодательства Республики Казахстан, как внедрение института лоббизма в правовое поле, оптимизация механизмов разрешения конфликта интересов [11] и другие, должны быть закреплены в уголовном и административном законодательстве Республики Казахстан.

В связи с распространенностью коррупции в государственном аппарате, необходим поиск инновационных мер по противодействию коррупции и в целом комплексный подход к решению данной проблемы.

В этой связи, считаем целесообразным разработать для антикоррупционного законодательства новые нормы, регулирующие лоббирование, выявление бенефициарных владельцев активов, разработав комплексную защиту заявителей (потерпевших) от коррупции, а также Республике Казахстан следует присоединиться к Конвенции Совета Европы о гражданско-правовой ответственности за коррупцию, путем внесения соответствующих поправок в законодательстве нашей страны. При этом, необходимо строго исполнять обязательства в рамках международного антикоррупционного права, в том числе рекомендации Группы государств по борьбе с коррупцией (ГРЕКО).

Все вышеуказанные методы и меры противодействия коррупции станут эффективными, только если они будут юридически обоснованы, политически продуманы, нравственно и психологически убедительны.

Литература:

1. Сейтхожин Б.У., Сагиндыкова А.А. Противодействие коррупции в таможенных органах Республики Казахстан: вопросы теории и практики // Вестник Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза, 2018. № 4 (51).

2. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции (принята Генеральной Ассамблеей ООН от 31 октября 2003.).
3. Закон РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015. № 410-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>.
4. Спектор Е.И. Некоторые аспекты применения института аналогии в административном законодательстве // Право и экономика. 2002. № 7.
5. Цирин А.М. Перспективные направления развития законодательства Российской Федерации о противодействии коррупции // Журнал российского права. 2011. № 2.
6. Юридическая техника: учеб. пос. / под ред. Т.Я. Хабриевой, Н.А. Власенко. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2009. - 312 с.
7. Пункт 4 ст. 6 закона РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015. № 410-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>.
8. Статья 7 закона РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015. № 410-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>; Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 28 января 2020. № 22.
9. Правовой мониторинг: научно-практическое пособие / под ред. Ю.А. Тихомирова, Д.Б. Горохова. - М., 2009.
10. Приказ Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 12 августа 2020. № 255.
11. Пункт 5 ст. 1 и ст. 15 закона РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015. № 410-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>.

Наказателно право и криминология

Маханов Б.А., Ю-11НП тобының магистранты

Байкенжина К.А., з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

ГЕНОЦИД ҚЫЛМЫСЫ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ САРАЛАУ БЕЛГІЛЕРІ

XX ғасырдың екінші жартысында халықаралық қауымдастық адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғайтын және сол арқылы халықтың бүкіл топтарын нәсілдік, ұлттық, этникалық немесе діни белгілері бойынша қырып-жоюға тыйым салатын халықаралық құқықта императивті нормалар бекітілуі керек деген қорытындыға келді.

Адам құқықтарына қатысты халықаралық құжаттар ретінде Нюрнберг трибуналының жарғысы 1950 жылғы шешімдері, 1949 жылғы Женева конвенциялары, 1966 жылғы Халықаралық пакті, геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы 1948 жылғы конвенция, 1968 жылғы Әскери қылмыстар мен адамзатқа қарсы қылмыстарға ескіру мерзімінің қолданылмайтындығы туралы конвенция, 1968 жылғы адамзатқа қарсы қылмыстар кодексінің жобасында көрініс тапқан халықаралық құқық қағидаттары бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігі, Халықаралық қылмыстық соттың және кейбір басқа жарғылар танылды.

Геноцид қылмысы БҰҰ Бас Ассамблеясының 1946 жылғы 11 желтоқсандағы қарарында мойындалды. Біраз уақыттан кейін БҰҰ Бас Ассамблеясының 1947 жылғы 21 қарашадағы 180 (II) қарары "Геноцид-бұл мемлекеттердің жеке тұлғаларының ұлттық және халықаралық жауапкершілігін тудыратын халықаралық қылмыс" деп анықтады. 1948 жылы геноцид қылмысының және ол үшін жазаның алдын алу туралы Конвенция (1951 жылы күшіне енді) қабылданды және оған қол қойылды.

Аталған Конвенцияның 1-бабында "Геноцид, оның бейбіт уақытта немесе соғыс уақытында жасалатынына қарамастан, халықаралық құқық нормаларын бұзатын қылмыс болып табылады" және қатысушы мемлекеттер "алдын алу

шараларын қабылдауға және оны жасағаны үшін жазалауға міндеттенеді" делінген.

Біздің ойымызша, А.Н.Трайнин дұрыс атап өтті, "Нюрнберг халықаралық әскери трибуналының түсінігінде геноцид - бұл адамдарды жоюға бағытталған қылмыстық әрекеттер жүйесі"[1,2456].

Бұл үкімде Нюрнберг Халықаралық әскери трибуналдың толық танылған фактісін ұйымдасқан түрдегі жаппай құрылыс құнын төмендетуге бағытталатын тұтас халықтардың: "Польша мен Кеңес Одағында бұл қылмыстар немістердің азат етілген территориясын отарлау үшін оны жер аудару және жою арқылы бүкіл жергілікті тұрғындардан құтылу ниетінен тұратын жоспардың бөлігі болды". Н.С.Лебедева жекелеген нәсілдік, ұлттық немесе діни топтарды физикалық жоюға бағытталған әрекеттерді геноцид деп атады[2,1746].

А.Я.Сухарев Нюрнберг трибуналының Жарғысында берілген жіктеу бойынша геноцид адамзатқа қарсы қылмыстарға ең жақын деп санайды, бірақ олардан халықтың белгілі бір топтарына қарсы репрессия ауқымы мен айқын мақсаттарымен ерекшеленеді. Белгілі бір дәрежеде ол әскери қылмыстарға жақын, өйткені оны жасау соғыс қимылдарының уақытына сәйкес келуі мүмкін, бірақ олардан мақсаты бойынша да ерекшеленеді (жеке нәсілдік, ұлттық және діни топтарды физикалық жоюға бағытталған), сонымен қатар бейбіт уақытта да жасалуы мүмкін (мысалы, Камбоджада геноцид). Осы себепті Югославия мен Руанда трибуналдарының жарғылары және халықаралық қылмыстық соттың Жарғысы геноцидті әскери қылмыстар мен адамзатқа қарсы қылмыстардан тәуелсіз халықаралық қылмысқа бөлді[3,128-12966].

Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабынан келіп шығатыны, сот Статутының мақсаттары үшін "геноцид" қандай да бір ұлттық этникалық, нәсілдік немесе діни топты толығымен немесе ішінара жою ниетімен жасалатын кез келген іс-әрекетті білдіреді:

- а) осындай топ мүшелерін өлтіру;
- б) осындай топ мүшелеріне ауыр дене жарақатын немесе ақыл-ойының бұзылуын келтіру;
- в) қандай да бір топ үшін оның толық немесе ішінара физикалық жойылуына есептелген әрекеттер;

д) осындай топтың ортасында бала тууды болдырмауға есептелген шаралар;

е) балаларды бір топтан екінші топқа күштеп беру.

Бұл анықтама бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар Кодексі жобасының 17-бабында берілген анықтамаға ұқсас.

"Геноцид" терминін алғаш рет Рафаэль Лемкин өз еңбектерінде қолданған. Бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар кодексінің 17 жобасы және Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабы, Нюрнберг трибуналының 6-бабының "с" тармағында адамзатқа қарсы қылмыстардың әртүрлі санаттары танылғанын атап өткен жөн. Адамзатқа қарсы қылмыстардың бірінші категориясы адамгершілікке жатпайтын әрекеттермен байланысты, адамзатқа қарсы қылмыстардың екінші категориясы адам тобын қудалаумен байланысты.

Нюрнберг трибуналының жарғысы адамзатқа қарсы қылмыстардың екінші санатын "трибуналдың юрисдикциясына жататын кез-келген қылмысты жүзеге асыру немесе оған байланысты саяси, нәсілдік немесе діни себептер бойынша қылмыстар" деп анықтады. Трибунал сотталушылардың жеке тобын олардың жасаған қылмыстық әрекеттерінің салдарынан адамзатқа қарсы қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп таныды және сол арқылы халықаралық құқық қылмысы үшін осындай мінез-құлық үшін жеке жауапкершілік пен жаза принципін растады. Нюрнберг трибуналы үкім шығарғаннан кейін, Бас Ассамблея қудалау немесе "геноцид" сияқты адамзатқа қарсы қылмыс халықаралық құқық бойынша қылмыс ретінде танылғандығын растады. Жоғарыда айтылғандай, 1948 жылы Бас Ассамблея геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы конвенция қабылдады, ол кейіннен адамзатты осы ауыр қылмыстан құтқару үшін қажетті халықаралық ынтымақтастықтың негізі болды.

В.А.Батар 1946 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы геноцид қылмысының айрықша ауырлығын мойындағанын, 1948 жылы геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияны әзірлеп, қабылдағанын атап өтті[4,211б] - осының барлығы осы қылмысты 1954 жылғы бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар кодексінің жобасына енгізуге негіз болды.

1948 жылғы Конвенция халықаралық қоғамдастықтың кең танылуына ие болды және оны көптеген мемлекеттер ратификациялады. Осы Конвенцияның негізін құрайтын принциптерді БҰҰ Халықаралық соты халықаралық міндеттемелер күшіне ие болмаса да, мемлекеттер үшін міндетті деп таныды. Конвенцияның 2-бабында Нюрнберг трибуналының Жарғысында танылған адамзатқа қарсы қылмыстардың белгілі бір санатын қудалауға байланысты Халықаралық қылмыстық құқықты дамытуда маңызды себеп болған геноцид қылмысының анықтамасы бар. Конвенция қажетті ниет пен тыйым салынған әрекеттер тұрғысынан геноцид қылмысына нақты анықтама береді. Халықаралық құқық комиссиясы Нюрнберг трибуналының Жарғысында орын алған бейбітшілікке қарсы қылмыстармен және әскери қылмыстармен байланыс талаптарын қамтымайтынын ескерсек, онда "трибуналдың юрисдикциясына жататын кез-келген қылмысты жүзеге асыру мақсатында немесе оған байланысты"қудалау туралы айтылады. 1996 жылғы бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар кодексінің 17 жобасы, сондай-ақ 1993 жылғы 22 ақпандағы бұрынғы Югославия аумағында жасалған халықаралық гуманитарлық құқықтың елеулі бұзушылықтары үшін жауапты адамдарды қудалау үшін халықаралық трибуналдың Жарғысында, 1994 жылғы 8 қарашадағы Руанда жөніндегі халықаралық трибуналдың Жарғысында және Халықаралық қылмыстық соттың Рим Жарғысында атап көрсетілді. Руандадағы трагедияға айналған қылмыстар геноцид қылмысы, егер ол негізінен бір мемлекеттің аумағында жасалса да, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке ауыр зардаптар әкелуі мүмкін екенін айқын көрсетті, осылайша бұл қылмысты Халықаралық қылмыстық соттың Жарғысына енгізудің орындылығын растайды.

1996 жылғы бейбітшілік пен адамзатқа қарсы қылмыстар кодексінің 17 жобасы және Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабы екі маңызды элементтен тұрады. Бірінші элемент "қажетті ниет" (*mens rea*) және екінші элемент - тыйым салынған әрекет (*actus reus*). Римдік статуттың 6-бабы, онда "осы Статуттың мақсаттары үшін "геноцид" ниетпен жасалған келесі әрекеттердің кез келгенін білдіреді" делінген.

Анықтаманың бірінші элементі: а) осындай топ мүшелерін өлтіру;

б) осындай топ мүшелеріне ауыр дене жарақатын немесе ақыл-ойының бұзылуын келтіру;

в) қандай да бір топ үшін оны толық немесе ішінара физикалық жоюға есептелген осындай өмірлік жағдайларды қасақана жасау;

г) осындай топ ортасында бала тууды болдырмауға есептелген шаралар;

д) балаларды бір адам тобынан екінші топқа күштеп беру. Бірінші элементті сипаттай отырып, геноцид қылмысын анықтау халықаралық құқық бойынша осы нақты қылмыстың түпкілікті ерекшелігі болып табылатын нақты ниетті қажет ететінін атап өтеміз.

а- д) тармақшаларында көрсетілген тыйым салынған әрекеттер, өз табиғаты бойынша, саналы, қасақана немесе ерік-жігерге негізделген әрекеттер болып табылады, олар әдетте белгілі бір салдарға әкелуі мүмкін екенін білмей жасай алмайды. Геноцид қылмыстарына қатысты тікелей жәбірленушіге немесе құрбандарға қатысты мұндай әрекеттің ықтимал салдарын жалпы түсінумен бірге аталған әрекеттердің бірін жасау ниеті жеткіліксіз. Бұл қылмысты анықтау тыйым салынған әрекеттің салдарына қатысты тікелей ниеттің ерекше бағытын қажет ететіні байқалады. Рим Статутының 6-бабы, Адам геноцид қылмысы үшін тек тыйым салынған әрекеттердің бірі "кез-келген ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты толығымен немесе ішінара жою ниетімен" жасалған кезде ғана жауап береді.

Геноцид қылмысының сараланған белгісі-бұл қылмыстың маңызды аспектісі ретінде ниет. Ниет белгілі бір топқа жататын адамдар тобын жою болуы керек, ал тыйым салынған іс-әрекет оның белгілі бір топқа жататындығына байланысты және осы топты жоюдың жалпы мақсатына жетудің дәйекті қадамдарының бірі ретінде адамға қарсы жасалуы керек. Адамның жеке басы емес, осы топқа жатуы геноцид қылмыстарының тікелей құрбандарын анықтаудың шешуші критерийі болып табылады. Бұл топ бірқатар қылмыстық жаппай мінез-құлықтың түпкілікті объектісі немесе құрбаны болып табылады. Ю. В.Грачева мен Л. Д. Ермакова Н. Робинсонның пікірінше, геноцидтің басты ерекшелігі оның объектісінде және қылмыс ниеті топты жоюға бағытталуы керек деп атап өтті. Топ жеке адамдардан тұрады, сондықтан қатаң айтқанда, оны жою әрекеті жеке адамдарға қарсы бағытталуы керек. Бірақ бұл адамдар емес, тек олар жататын топ мүшелері ретінде маңызды [5,310б] . Топтың нақты мүшелеріне қарсы жасалған әрекеттер белгілі бір топқа қатысты қылмыстық түпкі мақсатқа жету үшін қолданылған құралдар болып табылады.

Геноцид пен басқа адамгершілікке жатпайтын әрекеттердің арасында қандай да бір айырмашылық бар-жоғын білу үшін кейбір заңгерлер геноцид пен адамзатқа қарсы басқа қылмыстар арасында ешқандай айырмашылық жоқ деп санайды. Американдық профессор С.Глейзердің пайымдауынша, геноцид Конвенциясының да, бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар Кодексінің жобасының да авторлары геноцидті қылмыс ретінде танығысы келді, тіпті егер бұл әрекет (кісі өлтіру және т.б.) топтың кез-келген мүшесіне қарсы жасалған болса да, оны толығымен немесе ішінара жою ниетімен және бұл жағдайда шешуші болып табылады[6,396].

Осыған байланысты БҰҰ Бас Ассамблеясы геноцид қылмыстары мен кісі өлтірулер арасында айырмашылықтар жасады, геноцидті бүкіл адам топтарының өмір сүру құқығын мойындаудан бас тарту, ал кісі өлтіруді жеке адамдардың өмір сүру құқығын мойындаудан бас тарту деп сипаттады.

Ниет топты толығымен немесе ішінара жою болуы керек. Геноцид қылмысы белгілі бір топтың едәуір бөлігін жою ниетін талап етеді. Сондай-ақ, Конвенцияда қарастырылған түрлердің бірінің тобын, атап айтқанда ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты жою ниеті болуы керек.

Егер біз геноцидті оның мақсаты тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда басқа адамгершілікке жатпайтын актілердің аясында бұл қылмыс айқын көрінетіні анық. Оның мақсаты-"кез-келген ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты толығымен немесе ішінара жою". Әрине, басқа адамгершілікке жатпайтын актілердің негізі ұлттық, нәсілдік немесе діни себептер болуы мүмкін, бірақ бұл актілер белгілі бір білім ретінде қарастырылатын кез-келген топты жою ниетімен міндетті түрде жасалмайды. Саяси топтар Нюрнберг трибуналының Жарғысында көрсетілген қудалау анықтамасына енгізілгенін ескерсек, бірақ Конвенциядағы геноцид анықтамасында емес, өйткені бұл топ осы қылмыстардың соңғы мақсаттары үшін жеткілікті тұрақты деп саналмады.

Алайда, саяси топ мүшелеріне қарсы бағытталған қудалау адамзатқа қарсы қылмыс болуы мүмкін. Нәсілдік және діни топтар Нюрнберг трибуналының Жарғысында және геноцид қылмысы мен ол үшін жазаның алдын алу туралы Конвенцияда қамтылған. Сонымен қатар, Конвенция ұлттық немесе этникалық топтарды да қамтиды. Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабы қорғалатын топтардың аталған Конвенция сияқты санаттарын таниды. IV Конвенция геноцид қылмысын Конституция бойынша

жауапты билеушілер, лауазымды немесе жеке адамдар жасай алатынын тікелей мойындайды. Геноцид қылмысын анықтау қажетті ниетпен тыйым салынған әрекеттердің бірін жасаған кез-келген адамға бірдей қолданылатынын ескеру керек.

Біздің ойымызша, геноцид қылмысының жоспары немесе саясатының егжей-тегжейін білу деңгейі қылмыс жасаушының мемлекеттік иерархиядағы немесе әскери қолбасшылық құрылымындағы жағдайына байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Бұл жоспарды іс жүзінде жүзеге асыратын бағынышты адам геноцид қылмысы үшін жауап бере алмайды дегенді білдірмейді, өйткені оның басшылары сияқты жалпы жоспарға қатысты толық ақпарат жоқ. Геноцид қылмысын анықтау геноцидтің жалпы жоспарын немесе саясатын білудің орнына, қылмыстық мінез-құлықтың түпкі мақсатын білудің белгілі бір дәрежесін талап етеді. Мысалы, үйді тінту және белгілі бір топқа жататындарды өлтіру туралы бұйрық берілген әскери қызметші зардап шеккендердің жеке басының болмайтындығы және олардың осы топқа жатуының маңыздылығы туралы біле алмайды. Сондай-ақ, ол осы топ үшін мұндай қылмыстық әрекеттің жойқын салдары туралы біле алмайды. Бұдан қажетті білім мен ниет дәрежесі белгілі бір топқа жататын адамдарға қарсы тыйым салынған ауыр әрекеттерді жасау туралы бұйрықтың сипатынан ерекшеленуі мүмкін, сондықтан қылмыстық жаппай мінез-құлықтың тікелей құрбандары ретінде бөлінуі мүмкін.

Геноцид анықтамасының екінші элементін талдай отырып, В.Г.Манов бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар Кодексі жобасының 17 - бабында және Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабында а) - е) тармақшаларында тыйым салынған әрекеттер тізімделгенін айтады. 1954 жылғы бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар Кодексі жобасының 2-бабының 10-тармағында геноцид болып табылатын іс-әрекеттердің үлгі, толық емес тізбесін анықтау үшін "қоса алғанда" деген сөз пайдаланылады, ал 1996 жылғы бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар Кодексі жобасының 17-бабында және Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабында тыйым салынған қылмыстық іс-әрекеттер тізбесінің толық сипатын көрсету үшін аталған Конвенцияның II-бабы пайдаланылған.

Конвенцияда, 1996 жылғы Қылмыс кодексінің жобасында қарастырылған жою Халықаралық қылмыстық соттың Рим заңы-бұл топтың ұлттық, тілдік, діни,

мәдени немесе басқа да ерекшеліктерін жою емес, физикалық немесе биологиялық жолмен топтың физикалық жойылуы. Ұлттық немесе діни элемент немесе нәсілдік немесе этникалық элемент "жою" сөзінің анықтамасында ескерілмейді, оны тек материалдық мағынада, физикалық немесе биологиялық мағынада қабылдау керек. БҰҰ Бас хатшысы дайындаған 1947 жылғы конвенция жобасы және геноцид жөніндегі арнайы комитет дайындаған 1948 жылғы конвенция жобасы "мәдени геноцид" туралы ережелерді қамтығанына назар аударайық.

Бұл тұжырымдама осы топтың тілін, дінін немесе мәдениетін жою мақсатында жасалған кез-келген қасақана әрекетті қамтыды, мысалы, күнделікті қарым-қатынаста белгілі бір топтың тілін қолдануға тыйым салу және т. б. Бірақ, сонымен бірге, алтыншы комитет дайындаған және Бас Ассамблея қабылдаған Конвенцияның мәтіні аталған жобаларда қамтылған "мәдени геноцид" тұжырымдамасын қамтымайды және тек "физикалық" немесе "биологиялық" геноцид санатына жататын іс-әрекетті ғана тізімдейді. Алайда, осы тармақта көрсетілген кейбір әрекеттер кейбір жағдайларда бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар болуы мүмкін.

Бұқаралық элемент кейбір көзқарастарда қолдау тапқанына назар аударайық. 1948 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының әскери қылмыстар жөніндегі комиссиясының заң комитеті "жекелеген бұзушылықтар адамзатқа қарсы қылмыс ұғымына кірмейді" деп есептеді. Атап айтқанда, тек ішкі заңдарда жазаланатын кез-келген жалпы қылмысты, халықаралық құқық саласына жататын адамзатқа қарсы қылмысты жіктеу үшін кез-келген жаппай және жүйелі әрекет қажет, әсіресе биліктің бұйрығымен. Мемлекеттердің аумағында қылмыстар жасалған немесе азаматтары құрбан болған мемлекеттің істеріне араласуына келетін болсақ, олар тек халықаралық қауымдастыққа қауіп төндіретін немесе адамзатты өзінің ауқымы мен қатыгездігімен немесе үлкен санымен немесе ұқсас әрекеттер уақыттың әртүрлі сәттерінде және әртүрлі жерлерде жасалғандығымен наразылық білдіретін қылмыстармен ғана ақталды. Алайда, қарама-қарсы көзқарастар бар, атап айтқанда, В.П. Звеков атап өткендей. - профессор Роберт Лира қылмыстық құқықты біріздендіру жөніндегі ІХ халықаралық конференцияда адамзатқа зиян келтіретін қылмыс кез-келген адамға үлкен қауіп төндіретін немесе оған ұлттық немесе нәсілдік, діни,

философиялық немесе саяси сенімдерге негізделген физикалық зорлық-зомбылықты қамтитын кез-келген әрекет немесе бұзушылық деп санайды[7,466].

Ю. А. Решетов Анри Мейровицтің пікірінше, "адамзатқа қарсы қылмыстар іс жүзінде жекелеген құрбандарға қарсы бағытталған актілермен қатар, жаппай қылмыстарға қатысу актілерін қамтуы тиіс". Әрі қарай, Анри Мейровиц "құрбандардың көптігінің элементі актілердің көптігінің элементінен басқа қажет емес" деп санайды. Адамзатқа қарсы қылмыс тұжырымдамасының пайда болуы қылмыстық тарихи құбылысқа байланысты болды, оның басты ерекшелігі жаппай болуында: заңсыз әрекеттердің көп болуы; орындаушылардың көп болуы және құрбан болғандардың көп болуы. Алайда, оның пікірінше, бұқаралық бұл құқық бұзушылық құрамының элементі емес"[8, 476]. Адамзатқа қарсы қылмыстың сөзсіз жаппай немесе жаппай емес сипаты теориялық тұрғыдан даулы екенін ескеру керек. Бұл даулы мәселелер сот практикасында да орын алады. Сонымен, Британдық аймақтың жоғарғы соты жаппай қырып - жоюмен қатар, кісі өлтіруді, азаптауды немесе зорлауды-оқшауланған және оқшауланған әрекет болуы мүмкін әрекеттерді қамтитын адамзатқа қарсы қылмысты заңды түрде анықтау үшін міндетті емес деп атап өтті.

Американдық әскери трибунал, керісінше, бұқаралық элемент адамзатқа қарсы қылмыстың ажырамас бөлігі деп санайды. № 3 процесс барысында айыпталушыларға "қатыгездік пен әділетсіздік жүйесіне қасақана қатысу" кінәсі тағылды. Трибуналдың пікірінше, қатыгез әрекеттердің немесе қудалаудың жекелеген жағдайлары анықтамада қарастырылмауы керек.

Кейбір сарапшылар адам құқықтарының біреуін жүйелі түрде бұзу адамзатқа қарсы қылмыс деп санайды. Осылайша, ауырлық элементін саралау критерийінің бір түрі ретінде анықтау мүмкіндігі туралы мәселе туындайды. С. Глейзердің пікірінше, геноцид-бұл ауыр немесе ауырлататын, ерекше жағдай, адамзатқа қарсы қылмыс. Олар өз мәнімен емес, тек дәрежесімен ерекшеленеді [6,5016]. Оның пікірінше, айырмашылықты өткізу проблемасы мотивтер тұрғысынан "этникалық топтың" жойылуы мен "саяси топтың" жойылуы арасындағы айырмашылықты байқау мүмкін еместігімен күрделене түседі. Басқа заңгерлер бұл позицияны бөліспейді. Атап айтқанда, Веспасьен В.Пелла бұл екі ұғым - геноцид және адамзатқа қарсы қылмыс - бірдей аймақты қамтымайды деп санайды. "Шынында да, - дейді ол, 1948 жылғы 9 желтоқсандағы Конвенцияның

ережелеріне сәйкес, егер акт саяси топқа қарсы бағытталған болса, геноцид қылмысы жоқ. Нюрнберг трибуналының 6-бабының 6-тармағында көзделгендей, адамзатқа қарсы қылмыстар, керісінше, саяси себептермен қудалаудан тұруы мүмкін".

Өзінің дәлелдерін дамыта отырып, ол екі ұғымның арасындағы айырмашылық геноцид кодификациядан шығарылуы керек деген пікірін білдірді. Осыған байланысты ол геноцидтің бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар кодексіне енгізілуін шамадан тыс ететін геноцид туралы Жеке Конвенцияның болуын көрсетеді. "Геноцид туралы конвенцияның дербестігі мен тәуелсіздігін сақтау керек" . Бұл тұжырымдармен келісу мүмкін емес сияқты.

Әдебиетте осы екі тұжырымдаманы саралау критерийі ретінде соғыс жағдайын алу туралы ой айтылды. Нюрнберг трибуналының Жарғысында, жоғарыда айтылғандай, адамзатқа қарсы қылмыстар мен соғыс жағдайы арасында байланыс орнатылды .

"А) осындай топ мүшелерін өлтіру" тармақшасын талдай отырып, "осындай топ мүшелерін өлтіру" қылмысының аталған құрамы 1948 жылғы геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның II бабының а) тармақшасынан алынғанын атап өткен жөн.

D) тармақшадағы "ауыр дене жарақатын немесе осындай топтың ақыл-ойының бұзылуын келтіру" деген сөздер геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның II бабының d) тармақшасынан алынды. Көрсетілген тармақша адамға келтірілуі мүмкін зиянның екі түрін - қандай да бір түрдегі дене жарақатын және қандай да бір ақыл-ой қабілетінің бұзылуына байланысты ақыл-ой кемістігін қамтиды. Топ мүшелеріне келтірілген дене жарақаты немесе ақыл-ойдың бұзылуы оның толық немесе ішінара жойылу қаупін тудыруы керек.

С) тармақшасындағы" толық немесе ішінара физикалық жоюға есептелген осындай өмір жағдайларының қандай да бір тобы үшін қасақана жасау " деген сөздер геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның II бабының с) тармақшасынан алынды. "Қасақана" термині белгілі бір өмір сүру жағдайларын жасауға байланысты жоюдың нақты ниетін білдіру үшін қолданылады. Н. Робинсон Конвенцияның II бабында тыйым салынған "өмір сүру жағдайларын" алдын-ала тізімдеу мүмкін емес деп санайды.

Ол тек түпкі мақсаттың ниеті мен ықтималдығы әрбір нақты жағдайда геноцид актісін жасау (немесе жасауға әрекет жасау) фактісін анықтай алады деп сенді.

D) тармақшадағы "осындай топтың ортасында бала тууды болдырмауға есептелген шаралар" деген сөздер геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның II бабының d) тармақшасынан алынды. А. Я. Сухарев Н. Робинсонның пікірінше, мұндай шара болмауы керек: жыныстарды бөлу, некеге тұруға тыйым салу және т.б. - бұл шектеулерге алып келетін және бірдей нәтиже беретін шаралар. Осы тармақшадағы "шаралар" деген сөз мәжбүрлеу элементінің қажеттілігін белгілеу үшін қолданылған. Айта кетейік, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет мәжбүрлеп түсік тастауды әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенцияны бұзу деп таныды. Біздің ойымызша, бұл ереже әлеуметтік саясат аясында мемлекет қолдайтын тууды бақылаудың ерікті бағдарламаларына қолданылмайды.

E) тармақшасындағы "балаларды бір топтан екінші топқа күштеп беру" деген сөздер геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның II бабының E) тармақшасынан алынған. Балаларды мәжбүрлеп беру топтың болашақта өмір сүруі үшін ерекше ауыр зардаптарға ие болар еді. Айта кету керек, бұл ересектердің берілуін қамтымайды, белгілі бір жағдайларда мұндай мінез-құлық адамзатқа қарсы қылмыс болуы мүмкін. Бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар кодексінің 17-бабы және Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статутының 6-бабы геноцид қылмысын жасау топты жоюдың түпкілікті нәтижесіне жетуді талап етпейтінін тікелей көрсетеді. Осы аталған әрекеттердің кез-келгенін, қорғалатын топты толық немесе ішінара жоюға нақты ниетпен жасау жеткілікті. Статуттың 6-бабында қамтылған геноцид қылмысының анықтамасын қолдана отырып, Халықаралық қылмыстық сот нақты жағдайда 1948 жылғы 9 желтоқсандағы геноцид қылмыстарының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияда қамтылған басқа да тиісті ережелерге жүгінуді қажет деп санауы мүмкін.

Осылайша, Халықаралық қылмыстық соттың юрисдикциясына жататын геноцид ұғымының тұжырымдамалық мазмұны оны кез-келген ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты толығымен немесе ішінара жою ниетімен жасалған әрекет ретінде анықтауға мүмкіндік береді. Геноцид қылмысының анықтаушы белгісі-геноцидтің белгілі бір түрін жасау ниеті (кісі өлтіру арқылы

геноцид, ауыр дене жарақатын немесе ақыл-ойының бұзылуы арқылы геноцид, геноцид толық немесе ішінара физикалық жоюға арналған өмір сүру жағдайларын қасақана жасау арқылы геноцид, бала туудың алдын алуға арналған шаралар арқылы геноцид, балаларды күштеп беру арқылы геноцид) геноцид қылмысының нақты құрамының маңызды аспектісі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Трайнин А.Н. Преступления против мира и безопасности человечества. М., 2009
2. Лебедева Н.С. Как готовился Нюрнбергский процесс. // Международная жизнь. №8.2009.
3. Сухарева А.Я.. Международное право и современность // Журнал российского права. 2008. №1.
4. В.А.Батар. Международное право: 60 лет после создания ООН // Журнал российского права. 2006. № 3.
5. Н. Робинсон. Проблемы ответственности за геноцид. М., Юристъ. 2008.
6. С.Глейзер. Преступления против мира и безопасности человечества. М., Инфра-М. 2005
7. В.П. Звеков. .Нюрнбергский процесс: история и современность // Российская юстиция. 2006. № 9,10.
8. Ю. А. Решетов. Социальные потрясения в судьбах народов (на примере Армении). М., Интеллект. 2007

Атанаева Д.М., Ю-13П тобының магистранты
Байкенжина К.А., з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

ЖАЛДАНЫП КІСІ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ТҮСІНІГІ

2019 жылы Қазақстанда 32285 адам өлтіру мен адам өлтіруге оқталу жасалды. Тиісінше 2015, 2016, 2017, 2018 жж. 31 630, 31 553, 27 411, 27 462[1]. Соңғы жылдары кісі өлтіру сипаты өзгеріске ұшырады. Егер бұрын кісі өлтірудің басым бөлігі тұрмыстық негізде жасалса, енді қаржы, коммерциялық, саяси қатынастар негізінде жасалған пайдакүнемдік ниетпен жасалған кісі өлтіру, адамдарды, қару-жарақты, автомашиналарды ұрлаумен, кепілдікке алынумен, есірткі бизнесімен және өзге де қылмыстық қызметпен байланысты кісі өлтіру алдыңғы жоспарға шығады.

Криминологиялық тұрғыдан зерттелетін қасақана кісі өлтірудің барлық ауқымында шартты түрде "дәстүрлі" және "дәстүрлі емес" деп белгіленген екі топты ажырату маңызды. "Дәстүрлі" - бұл жақсы белгілі және криминология игерген, негізінен тұрмыстық және бос уақыт саласында жасалған қасақана кісі өлтіру.

Екінші топ-ұйымдасқан, кәсіби қылмыс саласына жататын, бұрын онша кең таралмаған (тапсырыс бойынша кісі өлтіру, бизнес саласындағы түрлі келіспеушіліктер, бәсекелестерді жою және т.б.)" дәстүрлі емес " кісі өлтіру, оларды тергеу неғұрлым күрделі болып табылады, бұл олардың ашылуының қиындығы себептерінің бірі болып табылады.

"Дәстүрлі емес" өлтіру барлық жасалған өлтірулердің салыстырмалы түрде аз пайызын құраса да, жоғары қоғамдық қауіптілікке ие. Мұндай кісі өлтірулер әрдайым тікелей ниетпен жасалады, оларға қатыгездік, қылмыс іздерін жасырудың тәсілдері тән, ал осыдан қылмыстың ашылуының жоғары күрделілігі орын алады."Дәстүрлі емес" кісі өлтіруді жасау әрқашанда адамдардың көп санымен сипатталады, тікелей немесе жанама түрде адам қатынасының кең ауқымына әсер етеді.

Жалданып кісі өлтіру "дәстүрлі еместердің" қатарында ерекше маңызды орын алады, олардың таралуы, ашылуының қиындығы оларды қоғамдық қауіптілік тұрғысынан көшбасшы орынға шығарады. Олар қазіргі Қазақстанның дамуы мен өмір сүру салтына айтарлықтай әсер етті.

Бәсекелестің, қарсыластың, борышкердің, кредитордың жойылуы мәселені шешудің кең таралған әдісі болды. Қазіргі уақытта Қазақстан құқық қорғау тәжірибесіне сәйкес кісі өлтіру санының күрт өсу мәселесіне тап болып отыр және де ол экономикалық қызмет саласында заңды да, заңсыз да "қызмет көрсететін фактор" болып табылады.

Бұл жерде бәсекелестерді жою, оларды қорқыту, осылайша бизнес және т.б. саладағы түрлі шешу туралы сөз болып отыр. 1996 жылғы ҚР Қылмыстық кодексіне алғаш рет "жалданып кісі өлтіру" ұғымы енгізілді. Бұл құрам 99 б.2 б. "з" тармағына қарақшылық, қорқытып алушылық немесе бандитизммен ұштасқан пайдакүнемдік ниетпен бірге енгізілген.

Пайдакүнемдік ниетпен кісі өлтіру туралы кеңінен түсінік заңнамаға бұрыннан бері белгілі. Ол алғаш рет 1715 жылдың Петровский әскери артикулдарында пайда болды. Осылайша, 161 Артикулда мыналар анықталды: "егер кім пайда үшін немесе қандай пайда табатынына үмітпен кісі өлтіруге жалданса, онда ол оны жалға алған, сатып алған немесе өзін сатып алуға ұсынған адамға өлім жазасы тағайындалып, ол оны арбаның дөңгелегіне таңу арқылы жүзеге асырылады".

Алғаш сыйақы үшін кісі өлтіру адамзат тарихында, соның ішінде Ресей тарихында орын алды. Өлтіруші саяси бәсекелестерді (1015 жылы Глеб және Святослав өзінің ағайынды Борис, Святослав князь Святополкінің өлтіруі), отбасылық жанжал туындағын жағдайда, махаббаттағы қарсыластарын жою үшін жалданды. Дегенмен, негізінен тұрмыстық сипаттағы кісі өлтірудің жалпы санында олар болмашы ғана пайызды құрайды.

1959 ж. қабылданған ҚК-нің 99-бабының "а" тармағы (пайдакүнемдік ниетпен өлтіру) және (немесе) "н" тармағы (адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен жасалған кісі өлтіру) бойынша дәрежеленді. Бірақ 1980-ші жылдардың соңынан осындай әрекеттердің елеулі өсуі байқалып, сондай-ақ олардың сапалық сипаттамасы да өзгерді. Тұрмыс жағдайында жасалатын қылмыстардың белгілі бір саны сақталған жағдайда (әдетте кек алу, қызғаныш, жұбайынан арылуға тілек білдіру себептері бойынша, не тұрғын үй немесе өзге

де мүлікті иелену мақсатында), бизнестегі бәсекелестердің (заңды және заңсыз) немесе саяси қарсыластардың кісі өлтіру саны өсе бастады.

Мамандардың саралауы бойынша, саяси салада кісі өлтіру елеулі экономикалық негіз болды. Жалданып кісі өлтіруге қатысты заңнамалық олқылық (дербес құрамның болмауы себебінен) нашарлап бара жатқан криминогендік жағдайға теріс әсер еткен жағдай қалыптасты [2, 35-37бб]. Бұл жағдай және басқа да адам өлтіру қылмыстарының жасалу жағдайлары ҚР ҚК-не жалданып кісі өлтірудің енгізілу қажеттігін анықтады, алайда адам өлтірудегі пайдакүнемдік ниеттен және жалданып кісі өлтірудің арақатынасы туралы сұрақтың нақты жауабы болмады, ол бойынша сот тәжірибесі және заңгер ғалымдардың бірыңғай пікірлеріне қол жеткізілмеді.

Соңғы 10-15 жылда Қазақстан аумағында жалданып жасалған кісі өлтіру (тапсырыс бойынша) өзіне тән криминологиялық сипаттарға ие болды ("қылмыстық тұлға" деп аталады), яғни қылмыстың бұл түрі салыстырмалы түрде дербес қылмыстық феномен болды.

С.Н.Мальцева "Кеңес Одағының заңды ыдырауына қарамастан, таяу шетел мемлекеттері тарихи және басқа бағыттағы ортақтығымен, атап айтқанда мемлекеттік шекаралардың географиялық ортақтығымен құрылған көрінбейтін мыңдаған түйіндердің нақты байланысы болып қала берді"[3, 155-157бб] . ҚР ғылым қайраткері, заң ғылымдарының докторы, профессор А.Н.Ағыбаев, "КСРО бұрынғы одақтас республикаларының егемендігі бұрын болған құқық қорғау жүйесі мен бірыңғай құқықтық кеңістіктің ыдырауына әкеп соқты, бірақ, әрине, бірыңғай қылмыстық кеңістіктің бұзылуына әкеп соқпады, оның болуына жаңадан пайда болған мемлекеттер арасындағы шекаралардың "айқындылығы" ықпал етеді"-, деп көрсетеді [4, 142б].

"Жалданып кісі өлтіру" посткеңестік кеңістікте алғаш рет қылмыс санаты ретінде модельдік Қылмыстық кодексте бекітілген, оны әзірлеу "Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының интеграциялық дамуын құқықтық қамтамасыз ету туралы" 1994 жылғы 28 қазандағы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясының қаулысын орындау мақсатында және Парламентаралық Ассамблея Кеңесінің 1995 жылғы 14 ақпандағы қаулысына сәйкес жүзеге асырылды. "ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін модельдік қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстерін құру бойынша бағдарламалық комитет және жұмыс топтары

туралы" қаулы қабылданды. Тікелей әзірлеуді он мемлекеттің құқық қорғау органдарының жетекші ғылыми қызметкерлері мен лауазымды адамдарынан тұратын жұмыс тобы жүзеге асырды.

Бірнеше мемлекет үшін модельдік Қылмыстық кодексті қабылдау-әлемдік тәжірибеде бірегей емес, дегенмен маңызды оқиға болды. Мемлекет және құқық тарихында бір ел шегінде қылмыстық заңнаманың біркелкілігін қамтамасыз етуге арналған ұсынымдық немесе тіпті ішінара міндетті сипаттағы нормативтік актілер неғұрлым белгілі болды.

Белгілі болғандай, модельдік заң-бұл тікелей қолданылатын нормативтік акт емес, және оның міндетті заңдық күші жоқ, тек мемлекеттің заңнамалық органдарына өзінің жеке заңнамасын әзірлеу кезінде үлгі ретінде модельдік заңның ережелерін қарастырудың ғылыми-дәлелденген ұсынысы болып табылады. Демек, ТМД-ның модельдік Қылмыстық кодексінің ұсыныстары Достастыққа кіретін барлық мемлекеттер үшін белгілі бір дәрежеде біріздендірілген қылмыстық заңнаманы құру үшін негіз бола алады.

ТМД елдерінің қылмыстық заңнамасын талдай келе, жалданып кісі өлтіруді құқықтық реттеуге қатысты А.В.Ежков "ТМД-ға қатысушы бірқатар елдердің қылмыстық заңнамасы жалданып немесе тапсырыс бойынша "қылмыс жасау" ұғымын мүлдем білмейді "деп атап өтті[5,241б].Көптеген қылмыстардың, оның ішінде кісі өлтірудің саралау белгілері оларды "пайдакүнемдік ниетпен" жасау болып табылады. Осылайша, осы елдер тобы белгілі бір шамада бұрынғы Кеңес Одағының қылмыстық заңнамасының дәстүрлеріне "дұрыс" деген тұжырым жасауға болады, ол қағидатты айырмашылықтарға ие болмаған және бұрынғы кеңес республикалары РСКСР Кодексі мен заңдарының үлгісі негізінде алған».

Бірқатар елдердің қылмыстық заңнамасында жалданып кісі өлтіру жеке басының пайдасы үшін жасалған кісі өлтіру ретінде қарастырылады. Мәселен, Эстонияның пенитенциарлық кодексінің 5т.§ 114-тармағы қарақшылық немесе жеке басының пайдасынан жасалған кісі өлтіргені үшін жауапкершілікті анықтайды. Е.В.Риккас: "жеке пайда" ұғымы "пайдакүнемдік" ұғымына қарағанда кеңірек. Бірінші ұғым материалдық пайда табу мақсатында жасалған адам өлтіру, зардап шегушінің мүлкі есебінен, сондай — ақ үшінші тұлғалардан сыйақы алу есебінен-жалдау бойынша кісі өлтіру сияқты әрекетті қамтиды"[6, 37-38бб] .

ТМД-ның модельдік Қылмыстық кодексі (111-б.2-б. "и" т.) пайдакүнемдік ниетпен, сол сияқты жалданумен кісі өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілейді. Достастық елдерінің кейбір заң шығарушылары да Қылмыстық кодекстерде "пайдакүнемдік ниеттен, сол сияқты жалдану арқылы кісі өлтіру" атты адам өлтірудің сараланған түрін жеке тармақпен бөліп қарастырады. Қазақстандық заң шығарушы "қарақшылық, қорқытып алушылық немесе бандитизммен ұштасқан кісі өлтіру" деп аталған кісі өлтіру түрінің сараланған белгілерін нақтылап берді. Сонымен, ҚР ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің "з" тармағымен "адам өлтіру" деп аталған адам өлтірудің сараланған түрі: "пайдакүнемдік ниетпен немесе жалданумен, сондай-ақ қарақшылық, қорқытып алушылық немесе бандитизммен ұштасқан адам өлтіру" деп көрсетеді. В.М.Геворгян атап өткендей, бұл тұжырым пікірталас болып табылады, алайда бұрынғы одақтық республикалардың заң шығарушылары осыған ұқсас позицияны алды: мысалы, Армения (104-б.); (139-Б. 12-Т.); Қазақстан (96-б. 2-б. "з" т.) және т. б. [7, 79б].

Осылайша, қазіргі уақытта жалданып кісі өлтірудің бірыңғай түсінігі жоқ деген қорытынды жасауға болады. Біз заң шығарушының "жалданып кісі өлтіру" деген тұжырымды қолданатынына көз жеткіздік, өз кезегінде баспасөзде және басқа да бұқаралық ақпарат құралдарында "тапсырыстық кісі өлтіру" деген сөз тіркесі қысқарған. "Тапсырыстық кісі өлтіру" және "жалданбалы кісі өлтіру" ұғымдарын қолдану кезінде кейбір түсініксіздік олардың әртүрлі қолдану салаларынан пайда болады: "тапсырыстық кісі өлтіру" - криминология қолданатын ұғым, "жалданбалы кісі өлтіру" - өлтірудің нақты саралаушы белгісі және оларға қылмыстық құқықтың теориясы мен тәжірибесі қолданылады.

И.А.Гайков ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлігінің "з" тармағында берілген "жалданып жасалған кісі өлтіру" анықтамасын талдай келе, өзінің "Жалданып кісі өлтіргені үшін жауапкершілікті саралау мен реттеу мәселелері" атты диссертациялық жұмысында осы құбылыстың криминологиялық және қылмыстық-құқықтық аспектілерін де қарастырды [8, 127-128бб].

Бұл жөнінде ол: "ҚР ҚК 99-бабында қарастырылған кісі өлтіру, біріншіден, жалданып " кісі өлтіру деп аталған, екіншіден, пайдакүнемдік ниетпен кісі өлтіру ("з" тармағы) бір пунктке орналастырылған, бұл олардың туыстық сипатын, яғни жалданып кісі өлтіру әрқашан орындаушы-өлтірушінің қандай да бір пайдасын, оны жасауға мүдделілігін көрсетеді және бұл

қызығушылық мүліктік емес сипатта болуы мүмкін. Заң шығарушы тапсырыстық өлтірудің шынайы қауіптілігін ашып, оны жалданып өлтіру деп атады. Ол бұл кісі өлтіруді орындаушы-тек кісі өлтіруші, ал жалданып кісі өлтіруші жалданған, яғни сыйақы үшін екінші бір адамды өмірінен айыру жөніндегі маман ретінде тапсырыс алған адам. Осы жерден оның қылмыстық әрекеті әдеттегі адам өлтірушілерге қарағанда басқаша сараланады, өйткені оны тапсырыс беруші сыйақы беру арқылы ынталандырған".

Қазақстандық заңгерлер жалданып кісі өлтіру сияқты феноменнің болуын бекіте отырып, сонымен бірге оны пайдакүнемдік ниеттен өлтірудің бір түрі ретінде қарастырады. Осылайша, жалданып кісі өлтірудің қылмыстық-құқықтық анықтамаларын қарастыра отырып, пайдакүнемдік элемент жалданып жасалған кісі өлтірудегі пайдакүнемдік міндетті белгі болып табылады. Пайдакүнемдік-бұл бірқатар қылмыстардың, соның ішінде кісі өлтірудің саралау белгісі. Пайдакүнемдік ниет ең алдымен мүліктік қылмыстарға тән. Бірақ заң пайдакүнемдік ұғымын меншікке қарсы қылмыстармен ғана байланыстырмайды. Ол тек кінәлі адам материалдық пайда алуға ұмтылатын қылмыстарға ғана тән.

Осылайша, "пайдакүнемдік" термині пайдакүнемдік ниетпен жасалған кісі өлтіруді талдау кезінде анықтаушы белгі болып табылады деп айтуға болады. В.Даль:пайдакүнемдікті- игілікті сатып алуға және пайдалануға құмарлық, ақшаға ашкөздік, байлыққа құлдық, сондай-ақ байлықтарды басып алуға құлшыныс ретінде сипаттайды [9, 63-65бб].

Қылмыстық құқық доктринасында "пайдакүнемдік" терминін түсіну лингвистердің түсіндірулерінен біршама ерекшеленеді. Мысалы, А.А. Жижиленко пайдакүнемдікпен жасалған кісі өлтіруге келесі анықтаманы ұсынды: "қылмыстың себебі ретінде пайдакүнемдік, қандай да бір құндылықтарға ие болу ниеті бар; пайдакүнемдікпен өлтіру тонау үшін, сыйақы үшін кісі өлтіру (яғни сатып алу бойынша), мұра алу үшін кісі өлтіру және т. б.; атап айтқанда, бұған жүкті әйелді өлтіру, тапқан сәбиді асырау міндетінен құтылу үшін өлтіру, бұл ретте, адам өлтіру нәтижесі ретінде қандай да бір құндылықтарды нақты сатып алу талап етілмейді; мысалы, кінәліге адам өлтіргені үшін белгілі ақша сомасы уәде етілсе, ол оны қылмыс жасауға итермелейді немесе ол өлтірілгеннің есебінен баюға үміт артуы жеткілікті"[10, 137-138бб]

"Пайдакүнемдік" ұғымы сөздің кең мағынасында әртүрлі материалдық пайда алууды көздейді. Тәжірибе көрсеткендей, пайдакүнемдік ниетпен өлтіру көбінесе мүлік пен ақшаны иелену үшін жасалады. Бұған сыйақы үшін кісі өлтіру, алимент төлеуден құтылу, қарызды қайтару және т.б. келеді. Пайдакүнемдік тек материалдық игіліктер алумен ғана шектелмейді, сонымен қатар кінәліні материалдық шығындардан құтылуға жағдайлар жасауға ұмтылу арқылы да сипатталады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Сот тәжірибесінде азаматтардың және заңды тұлғалардың ар-намысы мен абыройын және іскерлік беделділігін қорғау жөніндегі заңдылықты қолдану туралы» 18.12.1992ж қаулыда түсіндіргендей, адам өлтіру материалдық пайда табу үшін, соның ішінде басқа адамдардың мүддесіне де пайда табу үшін жасалған жағдайда да есептеледі. Бұл маңызды және дұрыс пікір болғанымен де кейбір ғалымдар күмән тудырды. А.И.Стрельниковтың пікірінше, " пайдакүнемдік- бұл өзіне мүліктік сипаттағы пайданы сезіну және ұмтылу. Бөтен адамдардың материалдық мүдделеріне қамқорлық жасау пайдакүнемдік тудырмайды. Егер адам өлтіру өз жақындарының мүліктік мүдделері үшін жасалса ғана есептеледі"[11, 84б] . Б. В. Харазишвилидің пайымдауынша, пайдакүнемдіктің мазмұнына әрекеттің жеке сәтін тым кеңейтіп, оған "жеке пайдаларда да, басқа адамдардың пайдаларында да"деген кез келген материалдық мүдделерді жатқызу қате [12, 45-46бб].

И.И.Рогов "басқалардың тағдырына мүдделілік, соның ішінде оларға материалдық пайда беруге ұмтылу, басқа ниеттермен байланысты болуы мүмкін"деп атап өтті[13, 174б]. Өкінішке орай, автор басқа адамдардың тағдырына деген қызығушылығы қандай басқа себептерге байланысты болатынын нақтыламайды және жоғарыда көрсетілген ғалымдардың ешқайсысы жақындар мен бөгде адамдардың арасындағы айырмашылықты түсіндірмейді.

Әдебиетте басқа пікірлерді де кездестіруге болады. Мәселен, Т.Л. Сергеева "пайдакүнем адам жеке баюға ұмтылатын жерде ғана емес, сонымен қатар басқалардың есебіне де баюға мүмкіндік беретін жерде де орын алады"деп санайды [14,15б]. Қылмыстық құқық доктринасында адам өлтіру кезінде пайдакүнемдік ниеттер бірдей бола бермейді.

Адам өлтіру кезінде пайдакүнемдік ниеттерді кең мағынада түсіну керек. Бұл тек материалдық пайда табу ғана емес, кінәлі адам өлтіргенге дейін ие

болмаған нәрселерді иелену, сондай-ақ қазір немесе болашақта қандай да бір материалдық шығындардан арылуға ұмтылу, заңды негізде айырылуға тура келетін материалдық игіліктерді сақтау.

Жалданып өлтіру дегеніміз не? С.И.Ожеговтың түсіндірме сөздігінде "жалданушы", "жалдаушы" деген сөздер бар, олар былай түсіндіріледі: "жалдамалы әскердің әскери қызметшісі, жалдамалы қызметкер, біреуді сатқан адам, пайдакүнемдік ниеттің төмендігі басқалардың мүдделерін қорғайды". "Жалданбалы" деген сын есім: жұмыс істейтін, жалданып жұмыс істейтін, "жалданатын" етістігі - жұмысқа немесе уақытша пайдалануға ақы төлеп алу дегенді білдіреді [15, 311б].

Кейбір зерттеушілер жалданып кісі өлтіру пайдакүнемдік ниетпен жасалуы мүмкін деп санайды. Жалданып кісі өлтіру кезіндегі ниет басқа бағытта да болуы мүмкін. Басқа ғалымдар тобы, мұндай мүмкіндікке жол бере отырып, жалданып өлтіруде пайдакүнемдік ниет бар екенін айтады. С.Х. Нафиев "шынында да, осы құрамда тартылған адамның көмегімен адам өлтіру пайдакүнемдік ниетпен байланысты болмауы мүмкін. Мұндай кісі өлтіру материалдық пайда алуға бағытталмай да жасалуы мүмкін (мысалы, жеке күзет құрылымының қызметкері бұл үшін материалдық сыйақы алмайынша, "қызметтік борыш" түсінігін немесе ынтымақтастық себептерін ғана басшылыққа ала отырып, сөз байласпайтын бәсекелестерді жою туралы бастықтың "бұйрығын" орындайды). Сонымен қатар, көрсетілген сыртқы көріністерге барлығында пайдакүнемдік ниет әлі де болса жасырын түрде орын алады: қызмет орнын сақтау, өлтіруші жұмыс істейтін ұйым үшін пайда табу және т. б. Осыған байланысты біз жалданып кісі өлтіруді пайдакүнемдік кісі өлтіруге жатқызу керек деген ұстанымды ұстанамыз"[16, 46б] .

Бірақ С.Х.Нафиевтің кейінгі ой-пікірлерінде шатасу бар сияқты. Ол былай деп жазады: "Жалданып өлтірудің ерекше белгісі және міндетті белгісі-заңды рөлдердің тең қатысушылары арасында бөле отырып, кісі өлтіруге қатысу болып табылады... Жалданып өлтіру тек пайдакүнемдік болуы мүмкін. Ал егер тапсырыс беруші орындаушыны басқа (материалдық емес) себептер бойынша өлтіруге шақырса, өлтірудің мұндай түрін тапсырыс бойынша кісі өлтіру деп дұрыс айту керек»

И.В.Гайков даусыз көзқарас тұрғысындағы пікір білдіреді. Ол, атап айтқанда: "Жалданып кісі өлтіру, әдетте, пайдакүнемдік себептермен жасалады.

Бұл уәждеме оны пайдакүнемдік ниетпен жасалған кісі өлтіру және қарақшылық немесе қорқытып алумен ұштасқан адам өлтіру сияқты қылмыс құрамдарымен байланыстырады (ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлігінің "з" тармағы). Алайда, аталған ұқсастық біржақты және тек ішінара болып табылады, өйткені қылмыс құрамының өзі - жалданып жасалған кісі өлтіру басқа да себептердің болуын болжайды. Мысалы, ұйымдастырушыда (тапсырыс берушіде) кек сияқты ниет болжанады"[17,196] .

Кек әрдайым жалданып өлтіруді ұйымдастырушының міндетті элементі болып табылмайды, тіпті гипотетикалық тұрғыда да мұндай ниет болжанбайды. Алайда, адам өлтіруді ұйымдастырушы немесе арандатушы қандай себепті басшылыққа алғанына қарамастан (кек, қызғаныш, қызғаныш, ұлттық араздық немесе ксенофобтық наным) кейде ұйымдастырушының ниеті туралы білмей білместен орындаушының сыйақы үшін қылмыс жасайтын пайдакүнемдік ниеті болып табылады, Орындаушы-жалданушының ерекше фигурасының болуы-жалданып кісі өлтірудің дербес түрін анықтайды. Л.А.Андреевтің пайымдауынша," дербес түр ретінде жалданып өлтіруді бөліп алу осы қылмыстық құбылыстың таралуымен ғана емес, сонымен қатар осы қылмыстың өзгешелігімен де туындады. Жалданып кісі өлтіру пайдакүнемдік ниетпен кісі өлтірудің жеке жағдайы болып табылады және ол материалдық пайдаға бағдарсыз жасалмайды"[18, 1546] .

Жалданып жасалған кісі өлтіру нәтижесінде тек қылмысты орындаушы ғана байып, ал ұйымдастырушы материалдық шығындарды көтереді деген пікірмен келісу қиын. Қылмыстық істер материалдары осындай қылмыстардың көпшілігі (95% - ға жуық) пайдакүнемдік ниетпен жасалатынын куәландырады. А.Н.Попов атап өткендей, "қылмысты ұйымдастырушының шығындары көбінесе жалданып жасалған кісі өлтіру нәтижесінде "ақталады". Сондықтан осы қылмысқа тапсырыс берушілердің іс-әрекеттерінде пайдакүнемдік ниеттерін теріске шығаруға болмайды"[19,216] .

ҚР ҚК жобасын талқылау барысында Б.Разгильдиевтің мақаласы жарияланды, онда автор пайдакүнемдік ниетпен өлтіру мен жалдау бойынша кісі өлтіру арасындағы айырмашылықты көрсетуге тырысты. Оның пікірінше, бұл қылмыстардың айырмашылығы пайдакүнемдік ниетпен кісі өлтіру кезінде кісі өлтіруге тапсырыс берген адам азғырушы болып табылады, себебі қылмысты орындаушы әлі өлтіруші ретінде әрекет етуге дайын емес.

Жалданып кісі өлтіру кезінде кісі өлтіруші-орындаушы іс-қимылға дайын, себебі әдетте субъективті және кәсіби негізде кісі өлтіру жасауға объективті дайын. Мұндай тұлға "қызмет" үшін тиісті төлемді ғана қажет етеді. Б. Разгильдиев пайдакүнемдік ниеттен кісі өлтіру және тапсырыс (жалдау) бойынша кісі өлтіру - бірдей емес, демек әртүрлі қылмыстық-құқықтық саралауды талап ететін әрекеттер деген тұжырым жасайды [20,122б].

Тек пайдакүнемдік ниетпен жасалған кісі өлтіру ғана пайдакүнемдік кісі өлтіру болып саналады. ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлігінің "з" тармағында көзделген кісі өлтірудің барлық басқа түрлері жалданып жасалған кісі өлтіру және өзге қылмыспен ұштасқан адам өлтіру ретінде анықталуы тиіс. 99-баптың 2-бөлігін жалданып өлтіруді анықтап, жеке тармақпен толықтыру қажет.

Орындаушының сыйақы алуға талпынысы емес, осыған байланысты жалданып кісі өлтіру пайдакүнемдік өлтірудің бір түрі деп танылады, ал адам өлтіру мен жалдаушы мен орындаушы арасындағы қарым-қатынасты қамтитын қылмыстың объективті жағын оқталу сәті деп тану керек. Субъективті жақтың пайдакүнемдік ниетпен жасалған кісі өлтіру қазіргі уақытта осы қылмыс түрінің бір түрі бола алмайды, өйткені бұл жағдай қылмыскерлердің, әсіресе жалдаушылардың әрекеттерін саралау мүмкіндігін айтарлықтай қысқартады. Осылайша, жалданып кісі өлтіру адам өлтіргені үшін сыйақы төлеуге уәде берген немесе төлеген адамның нұсқауы бойынша адамды өмірінен айырған кезде пайдакүнемдік өлтіруге жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Ішкі істер министрлігінің қылмыстық статистикасының 2015-2018жж аралығындағы мәліметтері
2. К.К. Кораблин. Заказные убийства: понятие, классификация, типовые характеристики участников. Сборник «Совершенствование деятельности ОВД».- Дальневосточный юридический институт МВД России. М. 2009
3. С.Н. Мальцева. Булаева О.В. Убийства по найму: основные направления расследования на первоначальном этапе. М. 2007
4. А.Н. Ағыбаев. Жалданып кісі өлтіруші мен жалдаушы тұлғалардың әрекеттерінің субъекттік белгілері. Алматы. 2010

5. А. В. Ежов. Исторический аспект развития уголовного законодательства о преступлениях против жизни. М. 2004
6. Е. В. Риккас. Актуальные проблемы виктимологической профилактики убийств, совершаемых по найму. М. 2007
7. В. М. Геворгян. Разграничение убийства по найму и убийства из корыстных побуждений. М. 2007
8. И. А. Гайков. Понятие убийства по найму в действующем уголовном законодательстве. М. 2009
9. В. Даль. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. М. 2009
10. А. А. Жижиленко. Ответственность за убийство, совершенное при отягчающих обстоятельствах (ч. 2 ст. 105 УК РФ), М., 2008
11. А. И. Стрельников. Общая характеристика квалифицирующих признаков убийства при отягчающих обстоятельствах. М. 2008
12. Б. В. Харацишвили. Анализ убийства без отягчающих и смягчающих обстоятельств. М. 2008
13. И. И. Рогов. Квалификация убийств, признаки которых относятся к объекту и объективной стороне. М. 2009
14. Т. Л. Сергеева. Отграничение убийства от смежных составов преступлений. М. 2003
15. С. И. Ожегов. Толковый словарь. М. 2001
16. С. Х. Нафиев. О некоторых проблемах квалификации убийства. Российский следователь. М. 2000
17. И. В. Гайков. Как квалифицировать убийства и изнасилования, совершенные групповым способом // Российская юстиция. 2000.
18. Л. А. Андреев. Уголовно-правовой анализ убийств по найму. М. 2001
19. А. Н. Попов. Проблемы квалификации убийства с целью использования органов или тканей потерпевшего. М. Российский следователь. 2003. №9.
20. Б. Разгильдиев. Заказные убийства как атрибут организованной преступности. М. 2008.

Environmental, земля и аграрния закон

Ya.D.Shlyakhovaya, G. S. Tynbayeva

Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan

THE IMPACT OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS ON NATIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS

(IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO FREEDOM OF CONSCIENCE AND RELIGION)

Legal consciousness is a complex spiritual phenomenon that originates from various political and legal, cultural, historical, religious and moral, national and ethnic characteristics. Alekseev S.S. notes that legal awareness as well as law is an element of the country's legal system. Legal conscience, along with law, performs normative functions and differs in structuredness [1s.264]. But unlike law, legal consciousness is a purely subjective phenomenon, it “consists of people's subjective ideas about law ..., from a subjective attitude to the very phenomenon of law, from legal psychology and even from an individual or mass reaction to law” [1p.265]. Legal awareness is not just about the awareness and perception of existing legal norms. Traditionally, three elements are distinguished in the structure of legal consciousness:

- legal ideology, which is the results of abstract thinking and includes conceptually formalized concepts and ideas about the necessity and role of law, its functions and values, its provision, improvement, methods and forms of implementation;

- legal psychology, as a result of psychological perception of legal reality, feelings, emotions and experiences of people related to law;

- behavioral factors, as the results of intellectual, ideological and psychological perception of law. These factors are expressed in motives, goals, internal attitudes and specific expressions of the will of the subjects of law and largely determine the legitimacy of their behavior in regulated public relations.

Legal consciousness is defined as a form of consciousness that reflects legal reality in the form of legal knowledge and assessment of law and practice of its

implementation, legal attitudes and values that determine the behavior of people in legally significant situations [2 p.379]. Ideology, psychology and behavior are three characteristics that are commonly used to identify a nation or people. In turn, a nation or people form a specific group, a part of human society, which is characterized by such a type of group legal consciousness as national legal consciousness.

In order to reveal the essence of national legal consciousness, it is necessary to determine its characteristics, structure, functions and types.

In modern legal literature, the authors highlight the following main characteristics of legal consciousness:

- legal consciousness is a specific form of social consciousness, in which economic, social, political and other interests are recognized as legal;

- the content of legal consciousness is made up of ideas, theories, feelings, moods, emotions, concepts, on the basis of which the attitude of people to the current and desired law is expressed;

- legal consciousness is comparable to the sources of law, because it constitutes a system of generally recognized ideals, values, ideas, signs;

- subjects of law act as carriers of legal awareness.

The specifics of national legal consciousness significantly depends on the living conditions of a particular people, the characteristics of its historical development, existing economic and social relations, and the form of power. The peculiarities of national legal consciousness are reflected in lawmaking and law enforcement activities and ultimately affect the state of law and order in the state. From this point of view, it is important to study national legal consciousness, which is a reflection of the existing state of law, and also significantly affects the creation and functioning of legal norms. The peculiarities of the Kazakh legal consciousness, its formation are conditioned by the ethnic and national characteristics of the Kazakh people, its history and the modern period of development. Among these features are traditionally called a high level of tolerance, peacefulness, deep organic connection with the outside world, nature, space. All of the above features and advantages in general determine the nature of national legal consciousness. They determine the state of the worldview and the level of legal awareness of the entire population of modern Kazakhstan.

It is these listed features that led to the gradual formation of a modern multi-confessional state in Kazakhstan. These factors contributed to the creation of such an unusual, important institution of modern Kazakh society as the Assembly of the People of Kazakhstan [3].

Legal science considers freedom of religion and belief as an element of national legal consciousness and people's behavior in this area. The problem of national legal consciousness as a subjective factor that determines the activities of people in the state legal sphere provides a key to understanding the nature of legal relations and people's activities. The significant influence of religion on the nature of public consciousness is currently confirmed by the presence of legislative regulation of social relations developing in this area. Freedom of Religion - The right to profess and practice any religion. Historically, the meaning of the term has expanded, and today freedom of religion is usually understood as the right not to profess or practice any religion, to preach religious or other worldviews and to advocate rejection of them.

Religion performs an important social function, being a means of agitation and coordination of people for certain deeds and thoughts through the formation of an appropriate social environment. It is a social institution of management that sets certain norms and motives for social behavior. At the same time, religious morality through the social environment spreads to society and dominates in it. Moral attitudes, becoming absolute norms for most people, form a culture of society that corresponds to religion, its moral attitudes and its logic of behavior and thinking. As a result, the relative stability of the management of society is provided on the basis of basic religious ideas, which are accepted by the majority as a moral postulate. A person, understanding his place in life, realizing his goals and objectives, coordinates his opinion with the objective criteria of religious teaching. A person's acceptance of the position of a religious teaching leads to a change in the world outlook in such a way that it corresponds to divine goals. This is how the mechanism of religious regulation of social processes looks like.

Representatives of almost 130 nationalities and 48 confessions live in Kazakhstan. They preserve their culture, traditions, customs and language, but at the same time they all respect and honor the traditions of the Kazakh people. Peace and harmony have been preserved in the country in the field of interethnic and interreligious relations. In a multi-ethnic and multi-confessional Kazakhstani society, spiritual peace and harmony are of great importance. They act as a factor in the

consolidation of the people of Kazakhstan into a single civic community, mobilize its potential. In Kazakhstan, it was possible to achieve such unity and social harmony. Being a multinational and multi-confessional state, Kazakhstan, by its example, clearly proves the possibility of peaceful coexistence of people of different origins and religions and is a platform for the global dialogue of religions. As a result, legal awareness is a kind of compromise between the norms of law and morality. Religious norms are often filled with specific legal content, and vice versa. Thus, we see that religion and law create an interesting area of social relations, limited, on the one hand, to the sphere of religion, and on the other, to the sphere of legal regulation. The peculiarity of the national legal consciousness of Kazakhstani society is the social harmony and national unity enshrined in the Law on the Assembly of the People of Kazakhstan on the basis of Kazakhstani patriotism, civil and spiritual-cultural community of Kazakhstani ethnic groups with the consolidating role of the Kazakh people.

Religion and legal consciousness interact with each other in the process of regulating social relations, which are their logical goal, while their regulation is not always the result. In the process of regulating social relations, religion and legal consciousness can directly affect human behavior. Today the principle of separation of religion from the state is recognized all over the world, the vast majority of states are of a secular nature. But the right to freedom of conscience remains one of the most important natural human rights.

Almost everyone knows the name of rights and freedoms, but the problem lies in a different interpretation of the content of rights and freedoms, and most importantly, in a different understanding of how to use them, i.e. how to implement them. It is 225 years since the French Declaration of the Rights of Man and Citizen proclaimed freedom of religion. The provisions of the French Declaration were internationally enshrined in the 1948 Universal Declaration of Human Rights, in the 1966 Covenant on Civil and Political Rights, and in regional human rights documents. Above, we examined the nature of the relationship between religion and legal consciousness, therefore, the connection between a person's adherence to any religious teaching and his further behavior becomes clearer. The presence of such a connection often contributes to the formation in modern society of most states of a negative attitude towards supporters of certain religious teachings, extending this negative attitude to the entire religious direction as a whole. This often becomes the cause of interethnic,

interreligious conflicts in states, leads to the violation of human rights and freedoms. Such conflicts often occur as a result of foreign interference in the internal affairs of other states, or become an excuse for such interference, contribute to the cultivation of hatred between peoples and states.

All these factors required further development of international legal standards for human rights in the field of freedom of religion. Among the negative phenomena of modern reality are facts of intolerance and discrimination based on religions and beliefs. The Preamble to the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief notes that the ignorance and violation of human rights and fundamental freedoms, in particular the right to freedom of thought, conscience, religion or belief of any kind, are directly or indirectly the cause of wars and severe suffering of mankind, especially when they serve as a means of foreign interference in the internal affairs of other states and lead to incitement of hatred between peoples and states [4]. Article 2 specifies that “intolerance and discrimination based on religion or belief” means any difference, exclusion, restriction or preference based on religion or belief and with the aim or effect of destroying or diminishing the recognition, enjoyment or enjoyment on the basis of equality of human rights and fundamental freedoms.

Therefore, the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief established the need to promote understanding, tolerance and respect in matters of freedom of religion or belief and to work to ensure that religion or belief is not used for purposes inconsistent with the UN Charter. Article 6 of the Declaration states that the right to freedom of thought, conscience, religion or belief includes the following freedoms:

- a) to worship or gather in connection with religion or belief and create and maintain places for these purposes;
- b) establish and maintain appropriate charitable or humanitarian institutions;
- c) produce, acquire and use in an appropriate volume the necessary items and materials related to religious rites or customs or beliefs;
- d) write, issue and distribute relevant publications in these areas;
- f) to teach on matters of religion or belief in places suitable for this purpose;
- f) solicit and receive voluntary financial and other donations from individuals and organizations;

g) train, appoint, elect or appoint by succession appropriate leaders according to the needs and norms of a particular religion or belief;

h) observe days of rest and celebrate holidays and ceremonies in accordance with the prescriptions of religion and belief;

i) Establish and maintain links with individuals and communities in the field of religion and belief at the national and international levels.

Restriction of these freedoms is possible only on the basis of the law and in order to protect public order, safety, health and morality.

Article 2 contains the prohibition of discrimination based on religion or belief. The state and society must fight against religious intolerance.

Further to these provisions and as guarantees of their observance, the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, in Article 1, proclaimed that states shall protect, in their territories, the existence and identity of national or ethnic, cultural, religious and linguistic minorities and encourage the creation of conditions for the development of this identity and take appropriate legislative and other measures to achieve these goals.

[5] Measures should be aimed at ensuring that these people can enjoy the assets of their culture, profess their religion and practice religious practices, as well as use their language in private and in public, freely and without interference or discrimination in any form, except those cases where a specific activity is carried out in violation of national legislation and contrary to international norms.

The origins of religious intolerance often stem from recent interpretations of various religions that advocate the forcible dissemination and imposition of religious beliefs. This issue was discussed at the World Conference on Dialogue between Religions and Civilizations: “The Contribution of Religion and Culture to Peace, Understanding and Cooperation”, held on October 26-28, 2007 in Ohrid, Republic of Macedonia. The conference adopted a Declaration on the Promotion of Dialogue and Understanding between Religions and Civilizations.

The Astana Declaration, adopted by the participants of the Ministerial Conference on the theme "Common Peace: Progress through Diversity", held in Kazakhstan on October 17, 2008, proclaimed that in order to combat stereotypes, prejudices and misconceptions in any form about different cultures, key factors in the

activities of political actors spheres, educational institutions and media in order to promote intercultural dialogue are education and information [6].

On the one hand, there is the task of observing and guaranteeing the right to freedom of religion and belief. On the other hand, manifestations of religious extremism are increasing in various parts of the world, which affects the rights of people, including those belonging to religious minorities. This gives rise to acts of violence and incidents of intolerance based on religion or belief against individuals, including believers and persons belonging to religious minorities and other communities in various parts of the world; cases of manifestation of hatred, discrimination based on religion or belief, which may be associated with the formation of derogatory stereotypes, negative profiling and stigmatization of persons based on the religion or beliefs of such people or find expression in them. This problem is devoted to the Resolution adopted by the General Assembly on December 17, 2015 70/158 "Freedom of religion or belief" [7].

In modern society, such negative manifestations of public consciousness as profiling and stigmatization have formed today. Profiling ("English profile" - profile) is a concept that denotes a set of psychological methods and techniques for assessing and predicting human behavior based on the analysis of the most informative private features, characteristics of appearance, non-verbal and verbal behavior. The most controversial aspect of profiling is ethnic profiling, based on the assumption of a link between a person's ethnicity and the possibility of illegal behavior. Stigma (stigmatization (from the Greek Στίγμα - "label, stigma") - stigma, stigma. Unlike the word stigma, the word stigmatization can mean hanging social labels. In this sense, stigmatization is the linking of some quality (usually negative) with an individual or a set of people, although this connection is absent or not proven Stigmatization can lead to discrimination, that is, to real actions that limit the rights of a group.

Therefore, the Resolution 70/157 adopted by the General Assembly on December 17, 2015 "Combating intolerance, negative stereotyping, stigmatization, discrimination, incitement to violence and violence against persons based on religion or belief" states that terrorism cannot and should not be associated with any religion, nationality, civilization or ethnic group. While condemning the criminal acts committed by terrorist and extremist groups and movements against people on the basis of their religion or beliefs, one cannot associate these acts with any particular religion or beliefs. [8] Non-admission in society of acts of discrimination, intolerance and

violence based on religion or belief against individuals, including those belonging to religious communities and religious minorities around the world and in our country, caused by Islamophobia, anti-Semitism and Christianophobia, as well as prejudice in relation to persons of other faiths or beliefs should become an element of national legal consciousness.

The Human Rights Council, in its resolution 10/22 on the fight against defamation of religions (criticism of religions) of 26 March 2009, also condemned all acts of violence and incitement to violence against people based on their religion or beliefs and against their business enterprises, property, cultural centers and places of worship, as well as cases of mockery of holy places, religious symbols and revered personalities of all religions. The Council recognized the unacceptable association of Islam with terrorism, ethnic and religious profiling of Muslim minorities, especially after the tragic events of September 11, 2001 and the stigmatization of Muslim minorities.

The UN has also called on states to ensure that individuals on their territory are not deprived of the right to life, liberty and security of the person on account of religion or belief, and that adequate protection is provided for individuals at risk of violent attacks based on their religion or conviction that no one is tortured or arbitrarily arrested or detained on this basis and that anyone who violates these rights be brought to justice.

To prevent the facts of stigma and profiling based on religions and beliefs, it is necessary to:

- open public discussion of ideas, as well as interfaith, interfaith and intercultural dialogue at the local, national and international levels;

- using educational programs that promote all human rights and fundamental freedoms to enhance tolerance for religious and cultural diversity.

It should be noted that the institutions of civil society are constantly developing in the Republic of Kazakhstan, aimed at the formation of national legal consciousness based on tolerance and respect for all members of society. The Assembly of the People of Kazakhstan is working successfully. At the government level, the Ministry of Social Development has been created, among the functions of which are defined as participation in the formation and coordination of state policy in the field of modernization of public consciousness; implementation of preventive measures aimed

at preventing religious extremism and radicalism; interaction with centers of assistance to victims of destructive religious movements and other non-governmental organizations on issues within the competence of the department of the Ministry of Social Development of the Republic of Kazakhstan [9].

List of references

1 Alekseev S.S. Law: ABC - Theory - Philosophy: The Experience of Comprehensive Research. - M.: Statut, 1999. -- 712s.

2 General theory of state and law. Academic course in 2 volumes. Ed. M.M. Marchenko. - M.: Zertsalo, 1998. -- 656s.

3 Law of the Republic of Kazakhstan dated October 20, 2008 No. 70-IV. About the Assembly of the People of Kazakhstan (with changes and additions as of 04/27/2018 - [Electronic resource] - Access mode: _

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30352401

4 Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief. Adopted by General Assembly resolution 36/55 of 25 November 1981. - [Electronic resource] - Access mode:

5 Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992. - [Electronic resource] - Access mode: <http://www.un.org/ru/index.html>

6 Astana Declaration, adopted by the participants of the Ministerial Conference on the theme "Common Peace: Progress through Diversity", held in Kazakhstan on October 17, 2008. - [Electronic resource] - Access mode: <http://www.un.org/ru/index.html>

7 Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015 70/158 "Freedom of religion or belief". - [Electronic resource] - Access mode: <http://www.un.org/ru/index.html>

8 Resolution of the UN General Assembly of December 17, 2015 "Fighting intolerance, the formation of negative stereotypes, stigma, discrimination, incitement

to violence and violence against persons based on religion or belief" - [Electronic resource] - Access mode: <http://www.un.org/ru/index.html>

9 Regulations on the Ministry of Social Development of the Republic of Kazakhstan. Approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 444 dated June 21, 2018. - [Electronic resource] - Access mode: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_

ПОЛИТОЛОГИЯ

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

ПАРЛАМЕНТСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ: НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ

В конце января 2020 года Совет Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь утвердил План международного межпарламентского сотрудничества на 2020 год, который свидетельствовал о том, что белорусский «депутатский корпус продолжит активное взаимодействие на уровне рабочих групп по сотрудничеству с иностранными государствами» [1]. Этот документ предусматривал визиты в Беларусь парламентских делегаций Германии, Италии, Румынии, Латвии, Молдовы, Пакистана, Швейцарии. Весной 2020 года было запланировано проведение 13-го заседания Межпарламентской комиссии по сотрудничеству Национальных собраний Беларуси и Армении. Ожидались также визиты белорусских парламентариев в Египет и Сербию, участие в V Всемирной конференции спикеров под эгидой Межпарламентского союза и совещании спикеров стран Евразии и Индонезии. Кроме того, белорусские парламентарии заявили о своей нацеленности на установление и развитие конструктивных отношений с Парламентской ассамблеей Совета Европы, Парламентской конференцией Балтийского моря, Северным советом, а также с парламентами других зарубежных стран. Правда, последовавшее затем развитие эпидемиологической ситуации с коронавирусной инфекцией внесло существенные изменения в эти планы. Но уже на открытии четвертой сессии Совета Республики седьмого созыва в начале октября 2020 года было заявлено о том, что в современных условиях значение парламентской дипломатии чрезвычайно возрастает. И по этой причине «в ближайшее время будет продолжено взаимодействие с зарубежными коллегами в рамках Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ, Парламентской ассамблеи ОДКБ, Межпарламентского союза» [2], чтобы использовать эти площадки для продвижения парламентскими методами внешнеполитических и

внешнеэкономических интересов белорусского государства. Кроме того, предполагается актуализировать контакты и с такими структурами, как Межпарламентская ассамблея Ассоциации государств Юго-Восточной Азии, парламентскими формированиями Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Совета Европы. Для этого ставится задача «активизировать деятельность межпарламентских комиссий и рабочих групп Национального собрания по сотрудничеству с парламентами иностранных государств» [3].

Напомним, что сейчас в белорусском парламенте сформированы 72 рабочие группы, а также четыре межпарламентские комиссии, три из которых – между верхними палатами парламентов. Они являются важным инструментом парламентской дипломатии, обладая немалым потенциалом, который предстоит еще активно использовать. При этом, кроме традиционных форм взаимодействия, белорусские парламентарии намерены искать новые способы коммуникации. «В том числе необходимо максимально задействовать потенциал зарубежных парламентариев для реализации межгосударственных договоренностей, достигнутых на высшем и высоком уровнях. Это мониторинг выполнения планов, протоколов и дорожных карт сотрудничества, реализации международных договоров и соглашений, участие в заседаниях двусторонних межправительственных комиссий» [4]. Все это говорит о том, что белорусская сторона видит в парламентской дипломатии важную составляющую полномасштабного торгово-экономического сотрудничества, в рамках которого встречи с представителями властей и деловых кругов зарубежных стран рассматриваются как дополнительный канал, с помощью которого можно помочь отечественным субъектам хозяйствования открыть новые возможности для продвижения белорусских брендов.

Кроме того, «парламентский диалог должен быть направлен на поиск решения вопросов в русле уважения мнений и многовекторности» [5], чтобы способствовать укреплению глобальной и региональной стабильности, развитию для этого конструктивного сотрудничества, взаимодействия на международных парламентских площадках, наращиванию межпарламентских обменов. И представители белорусского парламента предпринимают конкретные шаги в этом направлении. Так, на пятой Всемирной конференции спикеров парламентов, организованной в формате видеоконференции в августе 2020 года,

белорусская сторона, отмечая сложность и противоречивость происходящих в мире процессов, растущий дефицит доверия, заявила о необходимости выдвигания на передний план задачи более активного участия парламентариев в обеспечении мира, согласия и устойчивого развития, указав при этом, что ее решение «возможно только в условиях диалога и взаимопонимания, взаимовыгодных торгово-экономических отношений, обеспечения равного доступа всех государств к передовым достижениям науки и техники» [6]. В этой связи официальный Минск предложил спикерам парламентов поддержать белорусские объединительные инициативы – о перезапуске Хельсинкского процесса и формировании “пояса цифрового добрососедства”. А на 41-й Генеральной Межпарламентской ассамблее Ассоциации государств Юго-Восточной Азии, состоявшейся в сентябре 2020 года в формате видеоконференции, белорусская сторона, отмечая роль парламентской дипломатии в деле сближения стран региона на политическом, экономическом, социальном направлениях, высказалась в поддержку стремления стран Юго-Восточной Азии заключить соглашение о зоне свободной торговли с Евразийским экономическим союзом и выразила готовность «оказывать содействие решению этой задачи, влекущему за собой рост торговли и создание новых рабочих мест» [7].

Литература

1. Парламентская делегация Германии посетит Беларусь 3-6 февраля [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/parlamentskaja-delegatsija-germanii-posetit-belarus-3-6-fevralja-377773-2020/>
2. В современных условиях значение парламентской дипломатии чрезвычайно возрастает – Кочанова [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/v-sovremennyh-uslovijah-znachenie-parlamentskoj-diplomatii-chrezvychajno-vozhrazaet-kochanova-409255-2020/>
3. Андрейченко: парламентарии продолжают контакты с партнерами на принципах равноправия и взаимоуважения [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/andrejchenko-parlamentarii-prodolzhat-kontakty-s-partnerami-na-printsipah-ravnopravija-i-409192-2020/>
4. Рачков: важно максимально задействовать межпарламентские связи для выполнения договоренностей стран [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/rachkov-vazhno-maksimalno-zadejstvovat-mezhparlamentskie-svjazi-dlja-vypolnenija-dogovorennostej-stran-394359-2020/>

5. Андрейченко: позиция Беларуси должна звучать в международных парламентских структурах [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/andrejchenko-pozitsija-belarusi-dolzha-zvuchat-v-mezhdunarodnyh-parlamentskih-strukturah-382141-2020/>

6. Андрейченко: дефицит доверия требует более активного участия парламентариев в обеспечении мира [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/society/view/andrejchenko-defitsit-doverija-trebuje-bolee-aktivnogo-uchastija-parlamentariev-v-obespechenii-mira-403397-2020/>

7. Беларусь осуществляет независимую внешнюю политику ради мира и стабильного развития – Андрейченко [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/belarus-osuschestvljaet-nezavisimuju-vneshnjuju-politiku-radi-mira-i-stabilnogo-razvitija-andrejchenko-405902-2020/>

CONTENTS

ИКОНОМИКИ

Икономическата теория

Кажикенова А.Ш. , Алибиев Д.Б., Оразбекова Р.А. , Смаилова А.С. , Насырова Л. APPLICATION OF A DERIVATIVE IN ECONOMIC PROBLEMS	3
---	----------

Правителството регулиране на икономиката

Шакулова Б.К., Шарипова А.К., Гиззатова А.И. МАЛЫЙ БИЗНЕС КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ.....	6
Залесский Б. Л. СВОБОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ КАК ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ЛОКОМОТИВ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ	11

Банките и банковата система

Нурмаганбетова Б.К., Капанова Ш.А., Сейітжағыпарова Ш.Ж. ПОЧТА- ЖИНАҚ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҰЙЫМДЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЫСАНЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	15
--	-----------

Финансови отношения

Мұстафаев Қ.С. , Қасымова С.Б. , Қабдий Н.Ғ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ	23
--	-----------

Счетоводство и аудит

Ғалымова Н.С., Искендинова Т.К., Ныйканбаева А.И. «ДАУЛЕТ ЖШС» ҮСТЕМЕ ШЫҒЫСТАРДЫ БӨЛУ СТАВКАЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ЕСЕПТЕУ ТӘРТІБІ	28
Асабаева О.М., Нуржанова И.С. ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ.	33
Қанаят А., Мейрамова А.К., Ныйканбаева А.И. ӨНІМДІ ӨНДІРУ ЖӘНЕ САТУ ШЫҒЫНДАРЫН ЕСЕПКЕ АЛУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ	39

ИСТОРИЯ

Обща история

Жалмагамбетов Е.А. РОЛЬ ЛИЧНОГО ПОДСОБНОГО ХОЗЯЙСТВА В ЖИЗНИ СОВЕТСКОГО КРЕСТЬЯНСТВА В ПОЗДНИЙ СТАЛИНСКИЙ ПЕРИОД (1945-1955 Г.Г.)	43
--	-----------

ЗАКОН

Административно и финансово право

Сейтхожин Б.У., Сарсембаев Б.Ш. НЕКОТОРЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	48
--	-----------

Наказательно право и криминология

Маханов Б.А., Байкенжина К.А. ГЕНОЦИД ҚЫЛМЫСЫ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ САРАЛАУ БЕЛГІЛЕРІ	57
Атанаева Д.М., Байкенжина К.А. ЖАЛДАНЫП КІСІ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ТҮСІНІГІ	69

Environmental, земя и аграрния закон

Shlyakhovaya Ya.D., Tynbayeva G. S. THE IMPACT OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS ON NATIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS (IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO FREEDOM OF CONSCIENCE AND RELIGION)	80
---	-----------

ПОЛИТОЛОГИЯ

Залесский Б.Л. ПАРЛАМЕНТСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ: НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ.....	90
--	-----------

CONTENTS	94
-----------------------	-----------

284605

285177

284829

285129

284962

285026

285126

284866

285135

284933

284934

284942